

**Valmieras rajons
Rencēnu pamatskola**

**Artūrs Lapsiņš – Rencēnu skolas ilggadējs pārzinis –
direktors, skolotājs, kultūras un izglītības
organizētājs Rencēnu pagastā, Latvijas folkloras
krātuves darbinieks, TZO kavalieris**

Zinātniski pētnieciskais darbs novadpētniecībā

Darba autore:

Maija Millere

9. klase

Skolotāja konsultante:

Rencēnu
pamatskolas
novadpētniecības
muzeja vadītāja
Inese Birzkope

Rencēni, 2006

SATURS

Anotācija	3
Ievads.....	5
1. nodaļa. Artūra – Teņa Lapsiņa bērnība, skolas laiks un jaunības gadi	7
1.1. Sēļu pagastā	
1.2. Mazsalacā	
2. nodaļa. Artūrs – Tenis Lapsiņš – Valmieras skolotāju semināra audzēknis	19
2.1. Valmierā no 1913. – 1917. gadam	
2.2. Evakuācijā Sirzaņas pilsētā 1. Pasaules kara laikā	
3. nodaļa. Artūra – Teņa Lapsiņa atgriešanās Latvijā 1918. gadā.....	24
4. nodaļa. Rencēnu pagasta izglītībai atdotais Artūra Lapsiņa darba mūžs	25
4.1. Pedagoģiskie darba soļi Ambas 2. pakāpes un 1.pakāpes pamatskolā no 1921. – 1933. gadam	
4.2. Folkloras mantojuma vākšanas organizēšana	
4.3. Iestāšanās par jaunas skolas celtniecību, tās darbu organizēšana un vadīšana no 1934. – 1937. gadam	
4.4. Lielā Tēvijas kara laiks un pēckara gadi	
4.5. Kopā ar skolas dzīvi no 1957. – 1976. gadam	
Nobeigums	31
Izmantotie informācijas avoti	32
Pielikums.....	33

ANOTĀCIJA

Darba tēma:

Artūrs Lapsiņš – Rencēnu skolas ilggadējs pārzinis, direktors, skolotājs, kultūras un izglītības organizētājs Rencēnu pagastā, Latvijas folkloras krātuves darbinieks, TZO kavalieris – viens no nozīmīgiem un parauga cienīgiem pedagogiem skolas vēsturē.

2005. gadā Latvijas Skolu muzeju biedrība aicināja valsts izglītības iestāžu audzēkņus iesaistīties projektā “Es ar tevi lepojos”. Tēma veltīta katras skolas nozīmīgu skolotāju dzīves izpētei. 2006. gada 6. janvārī Rīgā notika apkopoto materiālu izstāde un paveiktā novērtēšana, kā arī izvirzīti uzdevumi turpmākajam darba cēlienam – turpināt vākt un apkopot materiālus par savas skolas vēsturei nozīmīgiem skolotājiem. Novadpētniecības darbu skatei Latvijas Skolu muzeju biedrības valde sagatavoja Nolikumu un izstrādāja ieteikumus pētniecisko darbu veikšanai “Manai skolai nozīmīgie skolotāji”.

Valmieras rajona Rencēnu pamatskolas vēsturē nozīmīgu darbu un piemiņas vērtu dzīvi atstājuši daudzi skolotāji 145 gadu garumā kopš izglītības aizsākumiem pagastā (2006. gada 12. augustā Absolventu 4. salidojumā tos svinējām). Apkopojumu sākām ar ilggadējā skolas pedagoga Artūra Lapsiņa dzīves izpēti, kurš ierakstījis nozīmīgas lappuses gan skolas, gan pagasta, gan visas Latvijas vēsturē, pats rakstīdams Rencēnu skolu vēsturi, datēdams notikumus pagastā, vadot izglītības biedrību “Straume”, kā brīvprātīgais lauksaimniecības korespondents ik mēnesi iesūtījis ziņas par dabas parādībām un laika apstākļiem un lauku darbu gaitu Rencēnu pusē. Viņa pūļu un neatlaidības rezultātā mums tagad ir skola (2006. gada 12. augustā 4. absolventu salidojumā atzīmēja 70. dzimšanas dienu), Latvijas Folkloras krātovē glabājas viens no plašākajiem nemateriālās kultūras vākumiem valstī (teikas, pasakas, anekdotes, tautasdziesmas) – par tautas garamantu vākšanas organizēšanu 1933. gada 18. novembrī Latvijas valsts nodibināšanas 15. gadadienā skolas pārzinis tiek apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeņa 5. šķiru.

Artūra Lapsiņas dzimtas koks aug un zarojas, viņa pēcteči ir ieinteresēti atšifrēt atstātās piezīmes un dalīties uzzinās par sava vectēva un vecvectēva grūto, nemierpilno un nozīmīgo darba dzīvi.

Artūra – Teņa Lapsiņa saīsināts biogrāfisks apraksts pielikumā – 1. lpp.

Ievads

Darba mērķis:

Iepazīties un izpētīt Rencēnu skolas ilggadējā pedagoga Artūra Lapsiņa dzīvi un to izmantot mūsdienu patriotiskajā audzināšanā, modinot mīlestības jūtas pret dzimto pusi, vēlēšanos iepriekšējo paaudžu devumam saskatīt izaugsmi, aktīvi iesaistīties par vērtīgo un skaisto mūsu šodienas dzīvē.

Darba uzdevumi:

1. Savākt un apkopot materiālus par izcilo Rencēnu skolas pedagogu Artūru Lapsiņu.
2. Izveidot biogrāfisku aprakstu par ilggadējo direktoru un skolotāju.
3. Tikties ar Artūra Lapsiņa dzimtas turpinātājiem.
4. Ar izveidoto materiālu strādāt skolas novadpētniecības muzejā un audzinātāja stundās.
5. Godināt Artūra Lapsiņa piemiņu skolas 4. absolventu salidojumā (Avīzes speciālizdevums, piemiņas brīdis kapos, atmiņu stunda), muzeja atvēršana un pagasta vēstures grāmatas atvēršana.

Secinājumi:

1. Bez skolas pārziņa, direktora pūlēm 1936. gadā jauna skola Rencēnos netiktu uzcelta. 2006. gada 12. augustā 4. absolventu salidojumā skola atzīmēja 70. dzimšanas dienu un 145. gadadienu kopš izglītības pirmsākumiem Rencēnu pagastā, veltot piemiņu Artūram Lapsiņam.
2. Pēc Artūra Lapsiņa iniciatīvas un līdzdarbošanās Rencēnu skolas skolēni devuši ievērojamu ieguldījumu Latvijas Folkloras krātuves materiālu vākšanā.
3. Artūra Lapsiņa vispusīgā dzīve un darbs ir parauga cienīgs piemērs cilvēka eksistencei vēstures griežos.
4. Artūra Lapsiņa atstātie pieraksti par notikumiem skolā un Rencēnu pagastā ir vērtīgs, dokumentāls materiāls novadpētniecības darbā, kā arī daļa no jaunās pagasta vēstures grāmatas.

Darbā izmantotās metodes:

Kalvja un Māra Lapsiņa materiālu analīze, skolas muzeja materiālu iepazīšana, uzziņu literatūras caurskatīšana bibliotēkās, sarunas ar bijušajiem absolventiem un Artūra Lapsiņa darba kolēģiem, Lapsiņu dzimtas turpinātājiem.

Darba struktūra:

Darbs sastāv no anotācijas, ievada, 4 nodaļām, 9 apakšnodaļām, secinājumiem, izmantoto informācijas avotu saraksta un pielikuma:

1. īss biogrāfisks apraksts (2 lapas);
2. atmiņu stāstījums (1 lapa);
3. foto kopējumi (17 lapas).

1. nodaļa. Artūra – Teņa Lapsiņa bērnība, skolas laiks un jaunības gadi

1. 1. Tenis Artūrs Lapsiņš dzimis 1896. gada 29. janvārī (pēc vecā kalendāra 17. janvārī) Teņa dienā. Tādēļ viņa pirmais vārds ir Tenis. Arī mātes tēvs bijis Tenis. Tālākajā dzīvē gan viņam pirmajā vietā izvirzījies otrais vārds – Artūrs. Un vēlāk dokumentos tas vienmēr rakstīts pirmais. Viņa dzimtā puse ir Košķeles muižas Līberķa krogus. „Garozu” māju saimnieks Jēkabs Lapsiņš apprecējis „Maisiņu” saimnieka meitu Jūlu Runci un bijis sākumā par krodzinieku Vilku krogā, kas atradās kādu puskilometru no Rūjas upes tilta kreisajā krastā. Tur dzimis pirmais dēls Alfrēds. Pēc tam ģimene pārcēlusies uz Košķeles krogu „Līberķis”, kur pirmajā apmešanās gadā piedzima otrais dēls Artūrs.

Artūrs Lapsiņš raksta: „Mana dzimtene ir Košķeles muižas krogus „Līberķis”, kas atrodas vienā lapegļu alejas galā, otrā Košķeles muiža. Tēvs bija krodzinieks. Viņš rentējis no Košķeles kunga arī vējdzirnavas, kas atrodas pusceļā starp muižu un krogu alejas malā. Košķeles muižas tīrumus aiz muižas sauca par Vērgali, kur bija arī grantsbedres.”¹

Tālāk savās atmiņās viņš raksta par ievērojamākajām vietām viņa dzimtajā pusē. Izrādās, ka šādu vietu ir samērā daudz.

No muižas uz Burtnieku ezera pusi esot bijušas „Kīļu” mājas, pie kuras vēlākos Latvijas neatkarības gados esot bijuši zirgaploki, bet muižā tad bijusi zirgaudzētava. Pati pēdējā māja pie Rūjas ietekas bijusi „Zvejnieku” māja.

Pie „Zvejniekiem” esot atrastas vecākās cilvēku apmetnes paliekas pat no akmens laikmeta. Tās esot ievērojamas senās vēstures liecības Burtnieku ezera krastos. Otrpus Rūjas atradusies mežsarga māja. Vasarā Rūjā ierīkots prāmis, ar kuru plavinieki cēlušies pāri. Artūram Lapsiņam labi bijušas pazīstamas gan apkārtējās mājas, to iedzīvotāji, gan arī savdabīgie vietvārdi. Viņš raksta: „Pāri Rūjai pie Sedas ietekas, ko sauca par Gailīti, atrodas Vanagu mājas plava, bet līci pie Vanagu plavas sauca par Goci. Aiz Vanagu plavas pie Sedas bija Kažēnu plava, ko sauca par Pelīti. Tā ir jauka vieta Sedas krastā, kur aug resni ozoli, bērzi un citi lapu koki. Pelītē reizēm sarīkoja izbraukumus zaļumos vietējo plavu saimnieki, līdzī vedot ēdamos un dzeramos.”²

Pie Salacas iztekas no Burtnieku ezera, netālu no Vecates muižas, ir atradusies vēl otra seno latviešu mītne – Riņņu kalniņš. Par to Artūrs Lapsiņš stāsta: „Tas ir mazs uzkalniņš pašā ūdens malā. Arī šeit agrāk izdarīti izrakumi. Atrasts, ka šeit ir bijušas pāļu dzīvesvietas, kur glābušies senie iedzīvotāji no plēsīgiem zvēriem.”³

Pretim Artūra Lapsiņa dzimtajai vietai – krogus ēkai – otrpus ceļa atradusies klēts, gar kuru dienvidu galu gājis ceļš. Ceļš vedis uz kūdras purvu, kur košķeliešiem mājām bijuši iedalīti nelieli gabaliņi kūdras rakšanai. Kūdra lietota labības žāvēšanai rījās. Arī mātes radiem „Maisiņos” purvā bijis neliels gabaliņš, kur katru gadu izraka kūdru, izžāvēja un rudenī kurināja riju. Aiz nelielā purva Burtnieku ezera malā atradušās „Klāskina” un „Rozes” mājas. Tur parasti pavasara palos, kad Burtnieku ezers appludināja apkārtnes plavas, sarīkoja zveju. Plavu saimnieki kopā ar zvejniekiem no ezermalas mājām nereti veduši veselu vezumu zivju. Ir bijuši gadījumi, kad lomā ir bijušas gan milzīgas līdakas, gan lieli asari, līņi un raudas. Raudas parasti esot žāvētas maizes krāsnī uz salmiem pēc maizes izcepšanas. Tās bijušas ļoti gardas.

¹ Citāts no A. Lapsiņa atmiņu klades nr. 1.

² Turpat.

³ Turpat.

Gar „Līberķa” krogus ziemeļu galu uz „Lielrulli” jeb „Valdeku” (tā to dēvēja kungi) bijis ceļš. Tas gājis taisnā virzienā caur purvainu mežu uz Sēļu – Rūjienas ceļu. Šo ceļu parasti saukuši par „taisno ceļu” jeb „jauno ceļu”, kas meža vidū šķērsoja Mellupi. Valdeka (jeb „Lielrullis”) ir lauku māja, kuru nopircis barons Volfs un uzcēlis skaistu dzīvojamo māju, izracis dīķi, iestādījis parku un iekārtojis citas ēkas pēc muižas parauga. Muižas alejas ceļš turpinājies uz Mazsalacu. Kreisajā pusē no krogus kādu puskilometru aiziet ceļš uz „Vecstārastiem”, kur tas savienojas ar ceļu no „Jostiem” un aiziet uz Salacu pie Vecates muižas. Aiz „Vecstārastiem” bija „Dūņēnu” un „Dūrēnu” mājas. Pie Vecates muižas pār Salacu tiltu uzcēla tikai vēlākā laikā. Artūra Lapsiņa bērnībā tur esot bijis prāmis, ar kuru braucēji celti pāri. Pie ceļa nošķiršanās uz „Vecstārastu” bija iestādīts koku pudurītis, ko sauca par Mazajiem kociņiem.

Tālāk pie ceļa uz Mazsalacu esot bijusi liela lauku māja „Rūdēkas”. Tās saimniekam Tobīsam bijusi pirmā ar zirgiem pārvadājamā kuļmašīna. Aiz „Rūdēkas” pa labi atradusies „Eža” māja, tad „Ķipēns” (vecs krogus un veikals). Pie „Ķipēna” Košķeles muižas ceļš savienojies ar Sēļu muižas ceļu un turpinājies uz Mazsalacu. Pa labi esot bijusi Ozola bode, tad slavenais Tūteres ozols. Tagad gan šī ozola vairs nav, bet tā vietā aug vesela ozolu birzs, kas izaudzēta no vecā Tūteres ozola zīlēm. Tālāk pa labi esot bijušas „Lieltūteres” un „Maztūteres” mājas, bet tad „Krūmiņi”, kur bija vēja dzirnavas. Krūmiņu īpašnieki bijuši tā saucamie „kārkļuvācieši”, t.i., pārvācojušies latvieši. Aiz „Krūmiņiem” Mazsalacas ceļš pagriezies pa kreisi un gar Zirņu birzi esot iznācis uz „Ores” māju, kur ceļš pagriezies pa labi un vijies pāri Promulta kalnam uz „Promultu” mājām, pēc tam tālāk uz Mazsalacu. Pretī „Promultu” mājām otrā pusē Salacai atradusies Mazsalacas draudzes skola, kuru beidza Artūra Lapsiņa brālis Alfrēds. Pie draudzes skolas ticis uzcelts koka kājnieku tilts pār Salacu, lai labajā Salacas krastā dzīvojošajiem skolēniem būtu vieglāk sasniedzama draudzes skola.

Tālāk citēšu Artūra Lapsiņa atmiņu fragmentus, kas saistīti ar viņa dzīvi „Līberķa” krogū: „Līberķī es nodzīvoju līdz 7 gadu vecumam. Man, vēl mazam šūpulī gulot, tikko nav pienācis gals. Valdekas Volfs tanī laikā būvējis savu skaisto pili. Amatnieki bijuši igauņi. Krogū sadzērušies un sākuši kauties igauņi ar latviešiem. No āra kāds sviedis caur logu prāvu akmeni tanī istabā, kur bijis mans šūpulis, un akmens iekritis šūpulī, no kura pirms brītiņa izcēlusī mani aukle, kad dzirdējusi pa āru kaujamies. Tā aukle mani paglābusi.

Reiz pastaigājos pa ceļu, kas ved uz purvu. Ceļa malā auga kartupeļi. Pēkšņi kartupeļos bija liels troksnis, un laksti līgojās. Es raudādams bēgu uz istabu. Kad ieradās pieaugušie, izrādījās, ka mūsu lielais kaķis bija atradis guļošu zaķi un nokodis.

Man bija draugs manos gados – muižas dārznieka dēls. Gājām viens pie otra viesos. Kad reiz biju atkal pie viņa, viņa māte vārīja ķirbju (tad to sauca par putras ābolu) putru, man ļoti gribējās to nogaršo, bet ēst viesos – to tikai ne! Kad drauga māte mani aicināja pie galda, es pa durvīm ārā un prom pa aleju uz krogu. Mans draugs pakaļ. Ļaudis domājuši, ka mēs saplēsušies un dārznieka dēls mani ķer. Dārznieki no muižas aizgāja pirms mums, un es vairs nezinu, kur viņi palika un kā viņus sauca.

Pēc krogus mans tēvs rentēja Jaunates Pūlas māju uz Salacas krasta. Pretī Pēkšēna un Ores mājai. Māja bija liela, septiņu zirgu zeme. Gads bija sauss, un tā tēvs dabūjis piemaksāt prāvu summu. No Pūlas dzīves man palicis atmiņā, ka dārzā bija ābele ar saldiem āboliem (cukuriņiem). Pie Pūlas Salaca ir strauja un sekla, tur atrodas tā saucamais Pūlastacis. Ziemā Salacā ielūza mans draugs graudnieka puisis, bet upe bija sekla, un viņš sasalpināja tikai kājas. Šis gadījums man ilgi mocīja sirdsapziņu, jo

es viņu pamudināju caur zālēm iet pa ledu, kur viņš ielūza. Es uzskatīju, ka tā bija mana vaina un, ka viņš varēja noslīkt.”⁴

Agrās bērnības atmiņas Artūram Lapsiņam saistās ar otru vietu Sēļu pagastā – viņa mātes tēva mājām „Maisiņi”, kurās viņš pavadīja daudz laika, un arī par to ir saglabājušās spilgtākās bērnības atmiņas. „Maisiņiem” mežu neesot bijis, bet tikai pie pirts bērzu birzs, kas robežojusies ar birzi pie „Jeskes” mājām. Pie abu māju robežas atradušies „Vanagu” māju linu mārkli, kas dēvēti par Vanaga dīķi. Tur Artūrs iemācījies peldēt, sākumā liekot zem krūtīm stiebru bunti. „Maisiņiem” bijušas trīs tālās Sedas pļavas un gabaliņš kūdras purva. Tālās pļavas atradušās kādus septiņus kilometrus no mājām. Artūrs Lapsiņš stāsta: „Uz tām es bieži braucu līdz mātes brālim – saimniekam. Maisiņiem parasti bija sekojošs algots darbaspēks: divi puīši, divas meitas, govju gans un cūkgans. Govis ganīja parasti meitenes, cūkas – zēni. Sedas pļavās puīši un meitas gulēja pa nakti. Uztaisīja divas būdas – vienu puīšiem, otru meitām. Būdas cēla pēc čigānu būdu parauga. Iesprauda zemē bērzu meijas, savija galotnes un apsedza ar sienu un zāli. Tā bijusi jauka guļa svaigā gaisā. Otrpus Sedas bija Burtņieku pļavas (laikam Jaunzemju). Vakarā Maisiņu puīši saukuši pāri Sedai: „Pekavu (ar plato - e) zagļi!” tie atbildējuši: „Skostu ēdāji!” Tā turpinājusies lamāšanās, kamēr sākuši sviest pāri upei ar kokiem. Burtņieciešus saukuši par pakavu zagļiem tāpēc, ka ziemā košķelieši braukuši taisni pāri pa ezera ledu uz Burtņieku baznīcu, bet pa dievkalpojuma laiku burtņiecieši plēsuši nost košķeliešu zirgiem pakavus, lai tie nevarētu tikt bez pakaviem pa ledu mājās. Otra Maisiņu pļava bija ezermalā aiz Rozes mājas pretim Koksalai. Koksala ir lielākā sala Burtņieku ezerā, kur meta divas siena kaudzes. Starp salu un krastu bija dūņains un zālainis ūdens, kur dzīvoja līņi. Atceros, reiz pēc ilgstošā lietusa, ezers bija izgājis no krastiem. Nopļautās siena vālas gulēja uz rugājiem, bet apakšā ūdens. Es gāju palīgā ārdīt sienu un nest laukā uz sausāku vietu. Zem vāliņām pa ūdeni skraidīja mazie līnēni, ka spurkš vien. Stāstīja, ka agrāk saimnieki sūdzējušies, ka baroni, pīles medījot, nobradājis zāli. Tad barons nogriezis visapkārt ap ezeru dažus metrus, kas vairs neskaitījās pļava. Barons neliedza gan pļaut sienu līdz pašam ūdenim.”⁵

„Maisiņiem” vēl liela pļava bijusi arī kaut kur pie Rūjas. Tā kā „Maisiņu” saimniecībā nebija meža, tad nevienā pļavā neesot bijis šķūņu, jo tad kokmateriāli būtu bijuši jālūdz no barona, kas nebūtu bijis patīkami.

Par citiem saimniecības darbiem Artūrs Lapsiņš raksta:

„Maisiņos zeme ir zema. Slapjos gados viss izslīka. Zem aramkārtas bija pliēns. Bija vajadzīgi grāvji, kurus raka un tīrīja katru gadu. Sēja auzas, miežus, rudzus, ziemas kviešus, vēlāk arī vasaras. Galvenais peļņas augs bija līni, kuri labi padevās. Līni auga gari un kupli. Kalpones rāvās ar raušanu nedēļām. Ja dienā sarāva vairāk par tūkstošs saujām, tad maksāja lieki. Puīši sukāja un mērcēja linus. Mārki atradās ganībās pie Mazruļļu robežas. Ziemā puīšiem bija ko rauties ar linu apstrādāšanu, malšanu un kulsītīšanu (mīstīšanu), bet meitām ar vērpšanu, lai austu palagus un linu veļai audeklus.”⁶

Interesanti brīži ir bijuši tad, kad „Maisiņos” ieradusies žīdi – pauninieki. Viņiem līdzī uz muguras bijušas somas, kurās viņi nesuši drānas un citus sīkumus pārdošanai. Vēlāk daži braukuši arī ar zirgu, kad bija kļuvuši turīgāki. Tāpat braukuši apkārt arī lupatu lasītāji un veduši māla traukus apmaiņai. Tālāk Artūrs Lapsiņš turpina atmiņas par lauku darbu dzīvi „Maisiņos”:

⁴ Citāts no A. Lapsiņa atmiņu klades nr. 1.

⁵ Turpat.

⁶ Turpat.

„Manā agrā bērībā rudzus kūla ar spriguliem, ko vēl labi atceros. Miežus un auzas kūla ar smagu rulli. Resnam blūķim apkārt bija piestiprinātas ribas. Izklāja izkaltētu labību pīdarbā uz kūla, iejūda zirgu rullī un brauca pa virsu ar rulli. Labību vētīja parasti ar dabīgo vēju pa durvīm. Pie durvīm uzkāra vētikli – viens bēra iekšā graudus ar salmiem, otrs kratīja. Ne ar salmiem, bet ar pelavām, jo salmus jau izkratīja ar grābekli, kam bija gari zari. Sēklai labību višķoja. Saimnieks nosēdās uz kādas skastiņas un ar višķu svieda pīdarbā sev apkārt graudus. Smagākie graudi aizlidoja tālāk, un tos lietoja sēklai. Par to jau es rakstīju, ka labība rijās tika žāvēta ar kūdru. Maisīņos jau bija arī vētījamā mašīna, kuru bija pagatavojis kāds rūjienietis Nille, kā tas bija uzkrāsots uz mašīnas. Vēlākos laikos arī kūla ar kuļmašīnu, kura pīderēja Rūdēkam. Katlu un kūlēju veda ar zirgiem. Jūda priekšā vairākus zirgus (no trīs līdz pieci, un vēl vairāk). Viens sēdēja ar grožiem uz mašīnas, citi malās ar pātagām dzina zirgus un blāva. Kad sāka parādīties pašgājēju kuļmašīnas, Košķeles saimnieki brauca uz Vecati, kur kāda mašīna koplietošanas biedrība bija nopirkusi pašgājēju. Drīz pēc tam arī košķelieši nodibināja biedrību un nopirka pašgājēju. Pirts tika kurināta katru sestdienu un katru sestdienu cepa miežu karašu. Pēc pirts tad bija gardākais ēdiens – silta karaša ar sviestu un biezpienu, pīdzerot paniņas. Svētdienas rītos saimnieks turēja pātarus, t.i., nolasīja tās svētdienas sprediķi un nodziedāja pāris korāļus. Uz pātariem bija jāiet visai saimei.

Rudenī reizē nokāva vairākas cūkas un iesālīja visam gadam. Svarīgs ēšanas produkts bija sālītas reņģes. Man patika braukt līdzī uz plāvām galvenokārt reņģu dēļ. Reņģes, nomērcētas, izceptas koka iesmā uz apvītušas zāles dūmiem, bija daudz labākas par tagad žāvētajām reņģēm. Paši košķelieši brauca uz jūrmalu pēc reņģēm pavasaros, kad bija galvenais reņģu zvejošanas laiks. Arī mana māte bija vairākas reizes pēc reņģēm. Viņa stāstīja, ka reiz gadījies kāds zirgs, kurš nav turējis vezumu, kad tas slīdējis atpakaļ. Ceļā esot stāvs kalns. Kad bijusi ar reņģu vezumu jau gandrīz augšā, zirgs apstājies. Nu vezums slīdējis atpakaļ un tuvojies grāvī. Par laimi viņa dabūjusi kādu akmeni un pielikusi pret pakalējo riteni. Tā izglābusies. Citādi viss vezums būtu grāvī. Reņģes veda vaļēji ratu kurvī. Reņģes nosālīja vairākās mucās un ēda visu gadu. Silķes uzturam sāka lietot vēlākā laikā.”⁷

„Maisīņos” jaukā un iemīļotā Artūra vieta bijusi birzs, kurā viņš bieži uzturējies. Starp bērziem tajā auguši baltalkšņi, ievas, pat dažī jauni osīši. Govis birzī neganīja, tāpēc auguši krūmi. „Maisīņiem” bijušas daudzas ganības, tikai tālu no mājām. Baltalkšņus cirtuši žagariem, ko izmantoja kurināšanai, jo tad malka kurināšanai izlietota maz. Gar ganības un tūruma malu bijusi sēta, bet aitas un teļi vietām tai līduši cauri. Ganam esot bijis jābūt uzmanīgam. Sētu tad nesītuši ar naglām, tās bijušas dārgas. Tad iesītuši divus mīetus blakus un starp tiem iepīnuši kārkla klūgas un uz tiem uzlikuši kārtis. Ganībās izrakuši bedrīti (jeb akiņu), pie tās novītojuši sili, kurā gani ielējuši ūdeni, ko dzert kustoņiem. Lai lopi nepībradātu aku, tai apkārt bijusi sēta. Notīkuši dažkārt arī nelaimes gadījumi, kad gana neuzmanības dēļ akā ieslīdējis kāds kustonis un nav ticis ārā. Tad gājuši palīgā vīri ar valgiem. „Jesku” birzī auguši tikai lielie bērzi, jo saimnieka brālis tur ganījis govīs. Ar viņu Artūrs Lapsīņš ir saticies, bet viņiem nav kopā saskanējies, jo šis cilvēks nav bijis īsti pie pilna prāta. „Maisīņu” birzī bija arī neliels laukumiņš, kur dažreiz mājas puīši un meitas rīkoja svētdienas vakaros balles.

Birzī bijusi arī izrakta bedre, no kuras ņēmuši auksto ūdeni pīrtij. Sausās vasarās tā reizēm izsīkusī. Birzī skaisti dziedājušas lakstīgalas un citi dziedātājputni.

⁷ Citāts no A. Lapsīņa atmiņu klades nr. 1.

Pie „Maisiņu” mājas bijis augļu dārzs, bet tas bijis neizkopts. Bijušas arī ābeles – gan baltās, dzidrās, gan rožu un sīpoliņu ābeles. Klēts galā augušas divas mežābeles – viena ar saldiem, otra ar skābiem āboliem. Ābolus parasti rudenī novākuši un ielikuši sienā vai āboliņā uz kūtsaugšas. Ziemā, kad āboli bijuši sasaluši, tos nesuši istabā, atkausējuši un ēduši. Bijuši daži jāņogu ceri, kas gan ražojuši labi. Ķiršu dārzā neesot bijis. Dārza stūrī atradusies lapene, kas apstādīta ar baltiem ceriņiem. Gar ceļa malu bijis stādīts balto ceriņu dzīvžogs, bet ne apkopts. „Maisiņos” bijuši tikai baltie ceriņi. Gar dārza malām augušas kļavas un pie klēts pūpolu vītoli.

Rudzus sējuši tikai Jāņu papuvē jeb pūdējumā. Pirms Jāņiem pēc apsējībām uzveduši un iearuši mēslus. Līdz tam tur ganījuši cūkas. Aruši ar divzīgu vāczemnieku arklu, bet, ja vajadzējis kaut kur irdenāku, tad lietojuši spīlarklu. Ecēšas bijušas koka ar dzelzs tapām, bet kartupeļu ecēšanai esot bijušas speciālas ecēšas no egļu šķilām un zariem – kādiem 0,5 m gariem, kas piestiprināti pie koka rāmja. Vēlāk zemes irdināšanai esot lietojuši atspēru ecēšas. Sēšanai parasti izmantoja rokas. Labību plāvuši ar vienrocī, bet sienu un āboliņu – ar garkātu. Rudzus sējuši kūlīšos. Kartupeļus audzējuši maz, tikai cilvēku uzturam, lopiem tos nedeva. Kartupeļi mitrā zemē bieži arī neesot padevušies, dažreiz pat esot izslīkuši.

Tālāk Artūrs Lapsiņš atmiņās raksturo „Maisiņu” māju un saimniecības ēkas. Par tām viņš raksta tā:

„Ēkas maisiņos bija vecas, gandrīz visas salmu jumtiem. Likās, jaunākais bija stallis ar vāgūzi. Manos zēna gados cēla māla kleķa kūti. Uzmūrēja plecu augstumā akmeņu pamatus, un virs tiem meta turpat no zemes sarkano mālu, kuru izraka no bedres. Abās pusēs pielika dēļus, vidū meta mālu un piestiprināja. Virs sienām uzlika balķus, tad spāres un jumtu. Dzīvojamā māja bija ļoti veca, kopā ar riju un piedarbu. Dzīvošanai bija divas lielas istabas un virtuve. Bija arī viena mazāka istaba aiz saimnieka istabas, bet tā, likās, bija piebūvēta vēlākā laikā rijai blakus. No ķēķa (virtuves) gāja durvis uz riju. Visur bija augsti sliekšņi. Virtuvē un kalpu istabā bija māla kuls, tikai vēlākā laikā istabā ielika grīdu. Saimnieku istabā bija koka grīda. Kalpu istabā dzīvoja meitas, puīši un gani. Vasarā gan meitas gulēja savā klētī, dažreiz puīši uz stallaugšas. Lodziņi bija mazi, griesti zemi, viegli ar roku aizsniedzami, sevišķi, kad ielika grīdu. Tāpat bija arī saimnieku istabā.”⁸

Artūrs Lapsiņš atceras arī „Maisiņos” sastaptos draugus. Piemēram: Agrā bērnībā man bija labs draugs cūkgans, kura vecāki dzīvoja Valdekā, kalpu mājā, laikam Stepīši. Viņi bija liela ģimene. Es dažreiz gāju zēnam līdzī uz Valdeku. Pie kalpu mājas pienāca Valdekas dīķa stūris. Dīķī bija mazi karūsēni. Mēs saduļķojām ūdeni pie malas. Karūsēni mīlēja dzīvot saduļķotā ūdenī, un mēs ar kartupeļu grozu smēlām viņus. Uzturam jau viņi nederēja, bija maziņi. Es dažus ūdenī aiznesu uz Vanagu dīķi, kur tos ielaidu. Nezinu, vai viņi tur izdzīvoja vai ne.”⁹

No bērnības gadiem „Maisiņos” A. Lapsiņam spilgtā atmiņā saglabājušies divi cilvēki – nespējniece Baba un dišlers Veide. Viļums Veide arī bijis tuvs radnieks mātes mātei un radnieks „Vecstārastu” Zolziem.

A. Lapsiņš savā bērnībā un jaunības gados bija saistīts ar sava tēva brāļa saimniecību, kurai bija savdabīgs nosaukums „Garozis”. Ja mūža pirmo gadu atmiņas galvenokārt saistījās ar „Maisiņu” mājām, tad „Garozī” A. Lapsiņš vairāk iegriezās vasarās tad, kad jau mācījās skolotāju seminārā Valmierā.

No „Maisiņu” mājas „Garoža” mājas taisnā ceļā atradušās nedaudz vairāk kā 3 kilometru. Šo ceļu varēja iziet tikai ar kājām. Braucot uz „Garozī”, tuvākais ceļš bija

⁸ Citāts no A. Lapsiņa atmiņu klades nr. 1.

⁹ Turpat.

caur „Mazrullīti”, „Valdeku” un pa jauno ceļu apkārt. Kājām ejot bijis jāšķērso „Maisiņu” ganības pāri lielajam grāvim, tad taisni pa grāvmalām caur „Blusas” māju robežām. Sēlieši, kam mājās nav bijis labu ganību, dzinuši govīs uz Rūjas pļavām. A. Lapsiņš atceras: „Arī es tiku vairākas reizes braucis uz šīm pļavām. Tur es redzēju pašā upes krastā starp koku saknēm, kā čūska rija peli. Čūska tur bija daudz. Rūjas krastā es bieži vien makšķerēju un vēžoju.”¹⁰

„Garozī” esot bijis arī neliels aploks, kas apaudzis ar melnalkšņiem, kādu kilometru no mājas. „Garoža” ēkas atradušās uzkalna galā. Pie ēkām bijusi mālaina zeme, kur labi auguši mieži, kurus labprāt pirkuši brūži iesalam. Tādēļ galvenais ienākums „Garozī” esot bijis no brūžu miežiem. Nostāsti vēsta, ka mērnieku laikos „Garoža” saimnieki nav pietiekami laipni uzņēmuši mērniekus, tādēļ „Kankšu” robeža iemērīta tuvu „Garožu” klētij. „Garozī” ēkas bijušas samērā jaunas un ar skaidu un šindeļu jumtiem. Dažu ēku jumtu sišanā piedalījies A. Lapsiņš. Dārzs „Garozī” bijis izkopts – 2 bumbieres, kas devušas bagātu ražu, arī saldie ķirši. Dārzā bijis ierīkots mūra pagrabs. Blakus pagrabam ražīgas avenas. Dārza malā uz rijas pusi auguši lielas kastānas. Blakus tām bijusi novietota malka.

A. Lapsiņš raksta: „Reiz es braucu ar veselu vezumu bumbieru uz Rūjienas tirgu. Augļi bija stipri pārgatavojušies, un es domāju, ka, atpakaļ braucot, vezums būs jāizgāž Rūjā, bet židietes Rūjienā man izpirka visu vezumu, jo bumbieri bija ļoti gardi. Vasarā, lai ceļš būtu īsāks, brauca no Sēļu muižas cauri Rūjas sēklīm, kad ūdens bija tikai kādu 0, 5 metri. Reiz ķiršu ziedēšanas laikā uzsnīga sniegs un noplēsa vienam saldām ķirsim pusi. Tad man bija lielas bēdas. Ar ābelēm „Garoža” dārzs nevarēja lepoties.”¹¹

Ar „Garoža” saimniecību A. Lapsiņam saistās daudzas interesantas atmiņas. Piemēram, „kādu rudenī man un graudniekiem bija jāved pārdot mieži uz Rūjienu. Man par miežiem izmaksāja tīrā zelta naudā. Tad gan man bija bail braukt caur mežiem uz māju – viens graudnieks man brauca pa priekšu, otrs aizmugurē.

Reiz pie Rūjas tilta sēklī vēžoju ar krītiņu (trīsstūrainis zvejas tīkls ar kātu), un tajā iekļuva zutis. Biju dzirdējis, ka zutis, ja dabūjot tīklā cauri asti, tad esot projām. Man bija vecs tīkls, tādēļ skrēju uz malu. Tur arī zutis jau bija izspiedis asti un sāka slīdēt laukā. Es zvejas kulīti apakšā, un tā zutis bija mans. Reiz zutis man uzkodās makšķerē, bet man bija baltais āķis, kas viegli locījās. Zutis iepinās zālēs, āķis ieliecās, un zutis projām bija. Vēžojot rokām gar krastu, ar rokām alās, tikko noņemtos ceļos un taisos bāzt roku ūdenī, kad man pie paša deguna iešņācās čūska, pacēlusi galvu gandrīz pie deguna. No tās reizes baidos vēžot alās. Reiz makšķerējot ar slieku, man āķī uzķērās vēzis, kas reti gadās.”¹²

Tēva brālis „Garoža” saimnieks nav gribējis, ka A. Lapsiņš dodas tālāk skoloties. Viņa vēlēšanās bijusi, lai brāļa dēls iet pie viņa saimniekot, un tad viņš novēlēs tam savu saimniecību. Vienīgais, ar ko viņš bija gatavs samierināties, bija tas, ka Artūrs mācītos Priekuļu Lauksaimniecības skolā. Tā kā Artūrs iestājās skolotāju seminārā, tad savu māju viņš novēlēja māsas dēlam Pēterim Penkam. Vasarās A. Lapsiņš, mācoties skolotāju seminārā, devās uz „Garozī” piepelnīties, lai būtu produkti, kuri ziemā bija jādod pilsētā par dzīvokļa izīrēšanu. Šajā laikā viņš divas reizes nedēļā devās vakaros uz Mazsalacu, lai piedalītos dziedāšanas mēģinājumos. Sēļu pagastā A. Lapsiņš piedalījās pagasta nama teātra izrādēs.

¹⁰ Citāts no A. Lapsiņa atmiņu klades nr. 1.

¹¹ Turpat.

¹² Turpat.

1. 2. Artūra Lapsiņa biogrāfija liecina, ka viņš Sēļu pagasta Līberķa krogū nodzīvo savus pirmos 7 mūža gadus. Tad Lapsiņu ģimene pārceļas uz jaunu dzīvesvietu Jaunatnes Pūlas mājās Salacas krastā. Pēc Pūlas mājas izremontēšanas viņi pārceļas uz Skalberģu Purmaļu mājām (tagadējā Skaņkalnes pagastā), kur rentēja trīs graudnieku zemi. Tā kā bijis neražas gads, tad tēva iekrātā nauda un cerības tikt uz augšu nepiepildās. Rezultātā Lapsiņi pārcēlušies uz Mazsalacas pilsētu, kur dzīvojuši 4 dažādos dzīvokļos – vispirms Šneidera mājā, pēc tam Paegļu mājā un citās mājās.

Kad Lapsiņi devās projām no Līberķu krogus, viņi varējuši dabūt Mazsalacā pirkt lielu apbūves gabalu ar vecām ēkām, bet tēvs negribējis pilsētā dzīvot, neskatoties uz to, ka naudas pirkšanai tad bijis pietiekoši. Viņš labāk gājis par nomnieku laukos. Pēc dažiem gadiem no tā paša apbūves gabala esot pārdevuši tikai daļu bez ēkām par to pašu naudu. Lapsiņiem tad vajadzīgās naudas summas vairs nebija, tā viņiem nekas cits neatlika, ka turpmāk bija jādzīvo kā īrniekiem dažādās vietās. Māte pelnījās ar aušanu, bet tēvs gāja palīgā brālim Pēterim saimniekot “Garoža” mājās Sēļu pagastā. Tur tēvs pēc neilga laika mira ar sirdstrieku. Artūram, dzīvojot Mazsalacā, bija ciešas saites ar mātes brāļa saimniecību Sēļu pagasta “Maisiņos” un tēva brāļa saimniecību Sēļu pagasta “Garozī”. Vasaras un citus brīvos brīžus pavadīja laukos pie radniekiem.

Artūrs Lapsiņš savas skolas gaitas uzsāka, kad viņam palika pilni desmit gadi. Atmiņās viņš raksta: “Nezinu, kāpēc pirmo ziemu mani sūtīja Košķeles pagasta skolā pie skolotāja Lūsas, kas strādāja viens pats. Pavasarī pēc pirmās klases beigšanas mani tūlīt sūtīja Mazsalacas valdības skolā jeb kā to ļaudis sauca “Rīsberga skolā”, jo tās vadītājs bija Rīsbergs. Viņa skaitījās divklasīga, bet bija piecas nodaļas un bija jāmacas pieci gadi, ar tādu pašu mācību programmu kā draudzes skolās, bet ar daudz plašāku un stingrāku krievu valodas mācīšanu.”¹³ Rīsberga skolai esot bijusi laba slava plašā apkārtnē. Šajā laikā to apmeklēja arī Lapsiņu radnieki no Puikules “Alkšņiem” – Jānis un Anna Liepiņi. Lai gan rudens mācības pagasta skolā sākās dažas nedēļas vēlāk un pavasarī beidzās agrāk, A. Lapsiņu ar pēceksāmenu tūlīt pārcēla otrā nodaļā. Tomēr vēlāk izrādījās, ka otrā nodaļā viņam bija jāpaliek uz otru gadu, jo nevarēja pilnībā sekot mācībām. Lai gan Rīsbergs pats ir bijis vecs un iesūnojis skolotājas, citi bijuši jauni, vairāki no viņiem beiguši Valmieras skolotāju semināru. Viņu vidū komponista Mārgerta Zariņa tēvs un komponista Artūra Salaka vecākais brālis Alfons. Bijusi skolotāja krieviete Hōhlova, kas pasniegusi krievu valodu. Viņa Artūru Lapsiņu saukusi par Lažinu, jo “ps” uz burtnīcas vāka izlasīja par krievu “ž”. Rīsbergs pats pasniedzis ticības mācību un vēsturi. Vēsturi viņš mācīja pēc tādas mācību grāmatas, kur bijušas tikai leģendas par veciem krievu cariem. Vēstures dēļ Artūrs Lapsiņš vēlāk gandrīz izkritis eksāmenā, iestājoties seminārā, jo nezinājis vēstures faktus, bet stāstījis to, ko bija mācījies pie Rīsberga. Ticības mācībā Rīsbergs nevēlējies atprasīt Bībeles stāstus, bieži uzdevis tos atstāstīt rakstiski uz lapiņām. Atzīmi viņš izlīcis pēc uzrakstītā daudzuma, tāpēc skolnieki centās rakstīt labi daudz, jo zinājuši, ka Rīsbergs darbus nelasa, bet tikai izliek atzīmes.¹⁴ Reiz tomēr daži bija uzķērušies un tad bijušas nepatīkšanas. Mācību priekšmetus, ko pasniedza semināru beigušie skolotāji, skolēni zinājuši labāk, jo viņi strādājuši ar laikmetīgām metodēm. Valdības skolas tajā laikā bija pārņemtas ar pārkrievošanas darbu. Rīsbergs noliedzis skolēniem savā starpā sarunāties latviski, bijis jārunā tikai krievu valodā. Agrāk esot bijis pat koka kloķis, ko uzkāruši kaklā tiem, kas sarunājušies latviešu valodā. Šo

¹³ Citāts no Artūra Lapsiņa atmiņu klades Nr. 1

¹⁴ Turpat.

kloķi nēsājis vainīgais tik ilgi, kamēr noķēris kādu citu runājam latviski. Artūra Lapsiņa skolas laikā Rīšbergs licis tiem, kurus noķēris runājam latviski, uzrakstīt krievu valodā vairākas lapas vai pat burtnīcas. A. Lapsiņš atmiņās raksta: "Arī es reiz dabūju pierakstīt pusi burtnīcas, kaut gan nebiju runājis. Pavasarī, uz atvērta loga uzmetušies, skatījāties ārā. Pienāca Rīšbergs un pateica, ka mēs sarunājoties latviski un lika abiem pierakstīt pusi burtnīcas. Viņš jau zināja, ka mēs paslepeni sarunājamies latviešu valodā. Tieši tai brīdī, kad viņš pie mums pienāca, mēs vispār nemaz nerunājām."¹⁵

Skolēnu Mazsalacas valdības skolā bijis daudz – pāri par pusotra simta. A. Lapsiņš pēc stundām gājis uz māju, dzīvojis netālu. Citi, tālāk dzīvojošie, gulējuši skolā pa nakti. Esot bijušas vairākas guļamistabas, kopgalds neesot bijis un skolēni iztikuši ar līdzpaņemto pārtiku. Naktīs skolēni no dažādām guļamistabām karojoši. Par to atmiņās ir šāds nostāsts: "Reiz kāds skolnieks ielicis divielī šņorzābaku un gaidījis, kad nāks no otras guļamistabas uzbrukumā. Netālu no guļamistabām dzīvoja viens skolotājs. Tas dzirdējis troksni un gājis lūkot. Viņš vēris durvis un apgaismojis ar kabatas lukturi guļamistabu, bet skolnieks jau bijis pacēlis divieli ar zābaku, lai trāpītu ienācējam. Kad ieraudzījis skolotāju, tad sācis raudādams lūgties."¹⁶

Rīšberga skolā A. Lapsiņa vislabākais draugs bija Rūdolfš Apsītis. Savukārt, viņiem abiem labs draugs esot bijis Valmieras seminārists Oskars Priedītis, kurš semināru beidzis gadu pirms tajā iestājās A. Lapsiņš. Tad jau Oskars bija gadu nostrādājis Rūjienas draudzes skolā. Rūdolfša tēvs bijis ratnieks. Viņš gatavojis skaistas droškas un atsperu ratus (federvāģus). Viņa īpašumā bijusi liela divstāvu māja. Savukārt, Oskara tēvs ir bijis veikalnieks. Viņa īpašumā bija divas mājas – vecākajā dzīvoja viņi paši, tur agrāk bijis arī veikals, bet jaunajā mājā dzīvojuši īrnieki. Arī Lapsiņi šajā mājā ir dzīvojuši kā īrnieki vienu vai divus gadus. Vasarās A. Lapsiņš kopā ar draugiem ir gājis uz Salacu peldēties, parasti tai vietā aiz kapsētas. Viņi visi trīs bijuši labi peldētāji. Reizēm līduši zem ūdens un briduši pa dibenu pāri Salacai, turot klēpī akmeni, lai ūdens neceļ augšā. A. Lapsiņš atceras: "Mēs bridām ar vaļējām acīm. Vienmēr kādam bija līdzī kanniņa, ar kuru nesa ūdeni kapu laistīšanai. Mums patīkama rotaļa bija, kad divi paslēpās krasta bedrē, bet trešais piesūc kanniņu ar ūdeni un paslēpa kaut kur upes dibenā. Tad pārējiem diviem bija jāpeld pa dibenu un jāatrod kanniņa. Tā vienmēr tika atrasta. Bieži mēs rotaļājāties diezgan bīstami: grūdām viens otru peldēt zem ūdens. Dažreiz nedabūja nemaz godīgi ieelpot gaisu, kad tika atkal pabāzts zem ūdens. Mēs bijām tik labi peldētāji, ka nekāda nelaime nenotika."¹⁷ Tālākos dzīves ceļos bērnības draugi izšķiras, 30. gadu vidū A. Lapsiņš R. Apsīti saticis Rīgā, bet neko tuvāku par viņu dzīvi nav uzzinājis. Savukārt, O. Priedītis beidzis skolotāju institūtu un vēlāk strādājis Jelgavā par matemātikas skolotāju. Viņš esot bijis labs matemātiķis un sarakstījis matemātikas metodikas grāmatas skolotājiem. Bez tam viņš bijis arī labs mūziķis, jo spēlējis klavieres.

Artūra Lapsiņa draugs bija arī kursabiedrs Hermanis Rīšbergs, kas nebija skolotāja radnieks, bet viņa tēva māja bijusi otrpus Salacai pretī kapsētai – Streiķos. Vēlāk viņš esot mācījies Valmieras komercskolā, bet galu galā izstudējis par ārstu. Viņš aprecējis vācieti, un pirms otrā pasaules kara viņi esot repatriējušies uz Vāciju.

Īsi pirms tam, kas Artūrs Lapsiņš iestājās seminārā, Mazsalacā atvēra Balodes privāto progimnāziju. Tur esot bijusi nodibināta biedrība, kas pelnījusi naudu trūcīgo skolnieku pabalstīšanai. Biedrībai bijis arī koris un aktieru kopa. Tā uzvedusi

¹⁵ Citāts no Artūra Lapsiņa atmiņu klades Nr. 1

¹⁶ Turpat.

¹⁷ Turpat.

Raiņa lugu “Pūt, vējiņi!” un braukusi Ziemassvētku brīvdienās ar izrādi uz Aloju. A. Lapsiņš dziedājis biedrības korī un atceras, kā viņi skaistā ziemas dienā vairākos pajūgos braukuši uz Aloju uzstāties.

Proģimnāzijā par skolotājiem strādājuši vairāki kreisi noskaņoti skolotāji, kas izvēršusi nelegālu darbību. Proģimnāzijas pēdējos gados (ap 1919. gadu) strādāja arī A. Lapsiņa semināra biedra Jēkaba Alkšņa sieva Kristīne Medne. Daži Lapsiņa draugi un paziņas apmeklēja proģimnāziju, to vidū vislabāk atmiņā palicis Jānis Kalniņš, Mazsalacas pastnieka dēls, bet viņš agri miris. Vēl arī Augusts Reinfelds, kas visu mūžu nodzīvojis Mazsalacā. Viņš bijis drēbnieks, viņam pašam piederējusi sava māja, bet to pārdevis. Tad strādājis dažādus darbus – gan par sargu uguns novērošanas tornī, gan par saimniecības vadītāju skolā, gan Mazsalacas pirtī. Kad likvidēja proģimnāziju Mazsalacā, A. Lapsiņam tajā izdevās nopirkt vairākas vērtīgas grāmatas, to skaitā Līgotņa Jēkaba “Latviešu literatūras vēsturi”, žurnālus “Domas” u.c., kas vēl tagad ir saglabājušās grāmatu plauktā Rencēnos.

Pēc Mazsalacas valdības skolas piektās nodaļas beigšanas Artūrs Lapsiņš vasarā gāja mācībā un tika iesvētīts, kā pats saka – “kamēr pātari vēl nebija aizmirsušies.” Par tālāko mācīšanos bija grūti sapņot, jo nebija līdzekļu. Tēvs Jēkabs Lapsiņš tad jau ir miris, bet māte rokpelne pelna iztiku auzdama. Tēva brālis Pēteris Lapsiņš būtu atbalstījis radnieka tālāko skološanos, bet viņam bija savi noteikumi – Artūram jāmacās lauksaimniecība un jāklūst par “Garoža” māju saimnieku. Artūrs Lapsiņš no šī piedāvājuma atteicās, jo tas neatbilda viņa interesēm. Viņa mērķis bija kļūt par skolotāju, mācoties Valmieras skolotāju seminārā. “Kad pienāca rudens, tad man, tāpat kā gājputnam uznāca ilgas pēc skolas”¹⁸, raksta A. Lapsiņš atmiņās. Tā kā skolas jau bija sākušās, viņš izprasīja atļauju iet vēlreiz valdības skolas 5. nodaļā uz tādiem mācību priekšmetiem, kuros ir jāliek eksāmeni skolotāju seminārā.

A. Lapsiņa atmiņu kladēs vairākās vietās ir stāstīts arī par vēsturiskajiem notikumiem Mazsalacā tajā laikā, kad Lapsiņu ģimene dzīvoja šai mazpilsētā. Dzīve Mazsalacā parasti bija mierīga, bet tomēr vētraina un notikumiem bagāta tā kļuva laikā ap 1905. gada revolūciju. Revolūcijas laikā tika nodedzināta Valtenbergu muiža. Tika dibinātas bruņotas vienības, kas cīnījās pret muižniekiem un cara kareivjiem, K. Boča vadībā. Soda ekspedīcija nošāva dažus aktīvākos revolucionārus pie kapsētas Aurupītes stāvajā krastā. A. Lapsiņš un skolas biedri gāja skatīt kokus, pie kuriem bijuši piesieti nošaujamie. Kokos bijušas redzamas ložu pēdas, bet zemē asinis. Draudzes skolas pārzinis Cukurs arī bijis aktīvs 1905. gada revolūcijas dalībnieks. Viņam pašam izdevās emigrēt uz Šveici, bet viņa mantas “Promultos” soda ekspedīcija iznesusi ārā un sadedzinājusi.

1905. gada notikumi netieši skāra arī Lapsiņu ģimeni. A. Lapsiņš par to raksta: “1905. gadā Mazsalacā, Šneideru mājā, bija izkratīts arī mūsu dzīvoklis, kad neviena nebija mājās. Durvīs bija izsists caurums, pa kuru soda ekspedīcijas vīri lida iekšā. Mūsu mājās ir skapis, kuram noplēsta līste, atlaužot lādi. Visa istaba esot bijusi piebārstīta ar vecmetāla naudu. Vienu daļu viņi jau bija paņēmuši līdz (...)”¹⁹.

Pēc 1905. gada Artūra māte bijusi Mazsalacā, kad naktī gaidījusi melno sotņu, kas organizējusies aplaupīt valsts degvīna noliktavu (monopolu). „Pēc Mazsalacas vidusskolas skolotāja Lustes apraksta iznāk, ka uzbrucēji bijuši revolucionāri, bet pēc manas mātes stāsta tie ir vācu baronu organizēta banda, kura divjūgkariatē piebraukusi naktī pie monopola. Kungi par to labi zinājuši un organizējuši aizstāvjus, kas aizsargās valsts monopolu. Paši muižas ļaudis jau vakarā

¹⁸ Citāts no Artūra Lapsiņa atmiņu klandes Nr. 1

¹⁹ Turpat.

ieradušies otrpus ielas dārzā. Kad piebraukusi melnā sotņa, bijusi īsta kauja kādas minūtes piecas vai desmit. To māte labi dzirdējusi. Saprotams, melnā sotņa, tā sagaidīta, aizbraukusi. Tomēr interesanti ir fakti. Pāri ielai šauts uz divstāvu namu, kur nav redzamas nevienas lodes pēdas. Ir redzama tikai tās lodes pēda, kuru šāvis veikalnietis Nurmikas dēls, kuram pašam bijis šaujamaiss, bet pārējie saņēmuši ieročus un munīciju no baroniem, tātad tukšas. Ievainots tikai Jaunatnes muižas kalējs, kas bijis nolikts dārza malā pie viena krūma. Tātad viss labi organizēts. Baroni ir gribējuši pierādīt, ka viņi aizstāv valsts iestādes, bet revolucionāri tās aplaupa. Tās ir manas domas.”²⁰

Tālāk atmiņās A. Lapsiņš komentē arī to, kāpēc kratīts viņu Mazsalacas dzīvoklis. Izrādās, ka 1905. gada Valtenbergu pagasta kancelejā strādājis kāds Jēkabs Lapsiņš, kas bija ņēmis dalību revolucionārajā kustībā. Kratīšana notikusi vārda un uzvārda sakrišanas dēļ, nemaz tuvāk nepainterējoties par šo cilvēku. A. Lapsiņa tēvs nebija piedalījies revolucionāros notikumos, tādēļ nebija iemesla izdarīt kratīšanu viņa dzīvoklī. Patiesību par notikušo Artūrs Lapsiņš uzzinājis pēc daudziem gadiem.

Asas cīņas Mazsalacā notika arī 1919. gada brīvības cīņu laikā. Pilsēta bieži pārgāja no vienām rokām otrās, un notika asiņaina izrēķināšanās. 1919. gada pavasarī igauņu karaspēks, ieņemot Mazsalacu, nošāva grupu mazsalacietu, starp tiem arī fabrikas strādnieci – vietējo aktivisti un revolucionāri. Kad pilsētu atkal ieņēma lielinieki, tad nošautos ievietoja sarkanos zārkos baznīcā. Apbedīšanas laikam notikusi 1. maijā, kad visus zārkus uz pleciem pārnēsuši uz kapu pretim Salacas tiltam labajā krastā kalna galā aiz daktera Rozīša mājām. Tur zārkus ievietojuši blakus kapā. Artūrs Lapsiņš atceras, ka pēc apbedīšanas ceremonijas viņš gājis uz māju, bet tieši tai laikā Mazsalacu apšaudīja ar lielgabaliem. Igaunī vai nu nezinājuši apbedīšanas stundu, vai arī nav paspējuši uzstādīt lielgabalus laikā jaunajās šaušanas pozīcijās. Daži lādiņi esot krituši ne visai tālu no A. Lapsiņa – tieši tirgus laukumā, bet viņš paspējis paslēpties aiz Ores bodes stūra.

Kad lielinieki atstājuši Mazsalacu, tad visu valsts dalībniekus, tai skaitā – skolotājus, pasta darbiniekus, ielikuši milicijas rotā un bijis jāsargā Salacas kreisais krasts. Kādu nedēļu vai vairāk arī A. Lapsiņš, kas tolaik strādāja Mazsalacas nepilnajā vidusskolā, stāvējis sardzē postenī. Kad igauņi atkal nākuši uzbrukumā, viņiem esot bijis jāatkāpjas. Šai reizē viegli ievainots viņa karabiedrs no Pērnavas dienesta. Kādā mājā stipri vēderā ievainots kāds izpildkomitejas loceklis, laikam Bērziņš. Tā kā militārajā rotā bijušas dažādu sistēmu šautenes, bet visām nav bijušas patronas, tāpēc šī rota izjukusi. Šis laika posms Artūra Lapsiņa dzīvē rada sarežģījumus, jo drīz viņu arestē par to, ka viņš, strādādam Mazsalacas skolā, lielinieku valdīšanas mēnešos esot piedalījies varas pretinieku arestēšanā. Tā kā izdodas pierādīt, ka tā nav patiesība, tad viņš izklūst no cietuma, bet tiek pārvietots uz koncentrācijas nometni Valmiermuižā. Tur viņu notur līdz 1919. gada beigām, kad viņu atbrīvo, bet patur policijas uzraudzībā. Tā rezultātā viņam nav iespējams dabūt skolotāja darbu visu 1920. gada sākumu. A. Lapsiņš tad palīdz mātei aušanas darbā, bet vasaras beigās pelnās ar rudzu pļaušanu.

Artūrs Lapsiņš visu savu mūžu ir centies vērīgi ielūkoties apkārtējā dzīvē. Savās atmiņās viņš stāsta par dažiem saimnieciskās darbības veidiem, kas bija raksturīgi viņa jaunības laikā. Visplašāk viņš apraksta mājas aušanu, jo viņa māte Jūla Lapsiņa pelnījās ar aušanas darbu. Viņš raksta: “Māte auda parasti vienkāršu vai skujiņu audeklu. Parasti vienkāršu audeklu auda ar diedziņu šķērumiem, linu

²⁰ Citāts no Artūra Lapsiņa atmiņu klades Nr. 1

iešaudām, ko izlietoja veļai. Linu audekla balināšanai jau agrāk nelietoja nekādus ķīmiskus balinātājus, bet izvārīja sārūmā (tā sauca sārūmu) un izklāja saulē un zālē. Auda viņa arī pusnātno audeklu un vadmalu. Vadmalu (arī pusnātno audeklu) nodeva krāsotavās, kur, ja gribējās kādu krāsu, krāsoja, vēla, presēja un cirpa. No tās tad šuva apģērbi un mēteļus. Sārūma lietoja arī veļu mazgājot, to pieļojot mazgājamam ūdenim. Veļu pēc vārīšanas velēja, t.i. lika uz velēkni (augsts sols) un ar koka vāļi sita viena vai divas velētājas (...). Vispirms diedziņus (tos dabūja pirkt veikalos) saspoleja koka spolēs šķērumiem. Spoles uzvēra uz tieviem zariņiem, diega galus izvēra cauri veķīša caurumiem un šķērēja. Šķērumi bija divējādi. Vieni bija četrkantains rāmis ar tapām sānmalās, kad šķērumi pieslieti pie sienas. Otri šķērumi bija griežami. Divi četrkantaini rāmjī bija savienoti krustām un vidū caurumi, caur kuriem bija izurbti caurumi, kur ievietoja tievu kārtiņu, kuras viens gals bija pekā kā eglītei uz grīdas, otrs pie griestiem arī pekā. Tā šķērumi viegli bija griežami. Mums bija šie šķērumi. Tad šķērētāja stāvēja ar veķīti uz vietas, un grieza otrs šķērumus, uztinot dzijas nesumu no augšas ieslīpi uz leju. Jo garāks audekls, jo vairāk reizes tika apkārt šķērumam. Apkārt šķērumam laikam skaitīja 5 olektis. Apakšas malā bija tapas, uz kurām uzlasīja dziļu. Diegus un tāpat ķemmes, un nītis skaitīja ganģiem. Cik ganģi bija, vairs neatceros (laikam 40 vai 60). Uzšķērēto audeklu no šķērumiem sapina pinā un tad uzgrieza stellēs. Pie uzgriešanas vajadzēja 3 cilvēkus. Viens grieza balli (resnu koka blūķi), otrs turēja riekumu un trešais turēja asti. Parasti balli grieza tante Ilze, vēlāk es, māte turēja asti, es vai vēlāk tante – riekumu. Kad audekls bija uzgriezts, tad to ielēzēja uz diviem gariem, plāniem skaliem, ienītīja, iekemmēja un uzsēja. Nītis bija pakārtas pie kaziņām, bet nītīm apakšā piesēja paminas. Minot paminas, kaziņas lēkāja augšā un lejā. Ķemme bija ievietota kamlādē. Ķemmes agrāk bija arī no niedrām izdrāztiem zobiem, vēlāk arī bija misiņa zobi. Audi tā (sauca iekšaudus) tika uzspolēti niedru spolītēs, tās ievietoja atspolēs un sākās aušana, tāpat kā tagad fabrikās, bet tad atspoli svieda cauri ar rokām un piesita ar rokām kamlādi. Kad gabaliņš bija noausts, palaida balli caurumiem tālāk un uzlika audeklu uz āža. Parasti audēja bija māte. Es pa vakariem spoleju spoles vai arī Ilze, kad man neiznāca laika.”²¹

Savā piektajā atmiņu kladē Artūrs Lapsiņš stāsta par straujo tehnikas attīstību viņa mūžā. Plašāk viņš stāsta tieši par transporta attīstību 20 gs. sākumā. Lūk, fragments no atmiņām:

“Manā bērnībā satiksmes līdzekļi bija kājas un zirgs. Arī tad, kad apmeklēju Valmieras skolotāju semināru, parasti no Mazsalacas uz Valmieru gāju kājām. Dažreiz vairāki mazsalacieši kopā cilpojām garo ceļu. Labākajā gadījumā kādam bija zirgs ar vedēju, kas veda mūsu mantas – ēdamo un grāmatas visai grupai, lai vieglāk būtu veicams garais ceļš. Ceļā Matīšos pabaroja zirgus, atpūtināja kādu stundu to un savas kājas un tad tik soļojām tālāk. Uz semināra iestājeksāmeniem Valmierā braucu no Rūjienas ar vilcienu caur Valku. Dažreiz braucu ar vilcienu no Valmieras līdz Puikules stacijai, tur atpūtos “Alksņos” pie radiem Liepiņiem, bet pēc tam gāju ar kājām uz Mazsalacu. Valmierā satiksmei no pilsētas uz staciju kalpoja zirdziņi. Kam bija vairāk naudas, tie brauca ar ormaņiem. Tiem bija gumijas riteņi, lai pa ielas apaļajiem akmeņiem daudz nekratītu. Kam naudas bija mazāk, tie brauca ar omnibusu, kuru vilka divi zirgi. Omnibuss bija līdzīgs mazam preču vagonam uz četriem riteņiem, iekšā apkārt soli, ieejai platas, atvērtas durvis. Velosipēds bija reta manta, tamdēļ ar to prata braukt retais. Braukt ar velosipēdu es iemācījos tikai tad, kad atnācu strādāt Rencēnos. Nopirku lietotu divriteni un ar to braucu vairākus gadus,

²¹ Citāts no Artūra Lapsiņa atmiņu klades Nr. 1

kamēr nopirku "Ozolnieka" jauno velosipēdu (...) Sāpumā dzirdēju, ka kādiem muižas īpašniekiem – baroniem – esot pašgājēju mašīnas, bet, kad redzēju pirmo, to vairs neatceros. Pats dabūju braukt Rūjienas bērnu svētkos, laukum pēc pirmās klases beigšanas. Auto satiksme bija tikai pēdējos Latvijas laika gados. Valmierā auto īpašnieks Ziedīņš uztaisīja autobusa satiksmi ar Valmieru un Rūjienu vienu reizi dienā. Ziedīņa otrā satiksmes līnija bija starp Valmieru un Mazsalacu, kas gāja caur Matīšiem un Burtņiekām. Otrā pasaules kara laikā viss atkal notika ar zirgu vai kājām. Vienīgais, ja varēja noķert kādu armijas smago kravas mašīnu. (...) Pirmo lidmašīnu redzēju pirmā pasaules kara laikā, kad viena pārlidoja Mazsalacu."²²

Atmiņu lapaspusēs par Mazsalacu A. Lapsiņš stāsta arī par kultūras dzīves notikumiem viņa jaunības gados Mazsalacā. Vispirms viņš apraksta tā laika jaunatnes izpriecas kopā sanākšanas reizēs: "Jaunieši dejoja, dziedāja, gāja rotaļās, bet dzert nedzēra. Retu reizi izbrūvēja no miežiem alu un pacienāja muzikantus, labākos draugus un paziņas. Ja nebrūvēja mājās alu, tad paši sameta naudu un nopirka vienu pusstopu muzikantiem, kas tad bija kā atlīdzība viņiem. Parasti spēlēja lauku kapela līdz 3, 4 vai 5 muzikanti. Noteikti bija viena vai divas vijoles (tā saucamās pijoles), kontrabass, cītare, kā arī ermonikas. Spēlēja tās pašas dziesmas un dejas, ko tagad dzirdam pa radio lauku kapelas izpildījumā. Ģitāras netiku tanī laikā redzējis. Galvenās dejas bija valsis un polka, bet sevišķi iecienītas bija tautas dejas "Tūdaliņ, tagadiņ", "Sudmalīņas" pa starpām gāja rotaļas "Kumeliņi, kumeliņi", "Rīga dimd", "Krauklīts sēž ozolā" u.c. Reizēm dziedāja tautasdziesmas visi kopīgi mūzikas pavadījumā (...). Muzikantiem populāri bija tautas mūzikas gabali, kā arī valši "Donavas vilņi", "Aiz Mandžūrijas sopkām" u.c. Orķestranti bija mūzikas entuziasti, nespēlēja ienākumu pelnīšanai, bet prieka pēc. Uz balli tika aicināti visas apkārtnes jaunieši, pie kam saradās daudzi precēti pāri un pat bērni. Nekādu maksu nevienam neprasiņa. Tādas balles rīkoja apkārtnes mājas, izmeklējot jaukākos stūrīšus mājas robežās.

Lielos sarīkojumos spēlēja ragu orķestris, un par ieeju bija jāpērk biļetes. Ļoti populārs bija Jāņu dienas sarīkojums Mazsalacas Skaņā kalnā. Priekšpusdienā Jāņu dienā Mazsalacas kapos bija kapu svētki, bet pēcpusdienā Skaņā kalnā Mazsalacas ugunsdzēsēji rīkoja Zaļumu svētkus. Priekšnesumi nekādi nebija, tikai dejas un rotaļas. Bija ieviesusies tradīcija, ka uz šiem Zaļuma svētkiem salasījās visi agrākie skolas biedri un paziņas, kuri bija izklīduši kur kurais un pārrunāja savus gada piedzīvojumus. Uznākošais pirmais pasaules karš šo tradīciju izjauca. Svētku laukumā bija arī bufete. Kur varēja dabūt auglūdeni, alu, pat degvīnu, dažādus saldumus un citu ēdamo. Pēc sarīkojuma visi steidzās mājā pie darba, lai tūlī pēc Jāņiem varētu, ja vēl nebija sākts, sienu vākt. Arī no citām pusēm atbraukušie steidzās visi mājās."²³

²² Citāts no Artūra Lapsiņa atmiņu klades Nr. 5

²³ Turpat.

2. nodaļa. Artūrs – Tenis Lapsiņš – Valmieras skolotāju semināra audzēknis

2. 1. Artūrs Lapsiņš pēc Mazsalacas valdības skolas beigšanas par savas jaunības mērķi bija izvēlējis – mācīties par skolotāju Valmieras skolotāju seminārā. Sākumā nebija vajadzīgo līdzekļu, bet pēc gada mātes Jūlas Lapsiņas māsa Ilze bija saņēmusi mantojuma naudu no dzimtajām Maisiņu mājām.

Viņa apsolīja māsas dēlam palīdzēt ar līdzekļiem izglītībā. Pirms tam gan Ilze esot prasījusi padomu Mazsalacas mācītājam Grāvem, vai laist māsas dēlu mācīties seminārā. Mācītājs stingri teicis, lai nepiekrītot tam, jo seminārā jaunie cilvēki kļūstot par bezdievjiem. Tante Ilze tomēr viņu neklausīja un palika pie savas ieceres, un deva atbalstu.

Un tā jau 1913. g. rudenī A. Lapsiņš brauca uz Valmieru, lai kārtotu iestājeksaņēmus Valmieras skolotāju seminārā. Artūrs Lapsiņš savās atmiņu kladēs par to raksta: „1913. g. rudenī es kopā ar Jēkabu Alksni no Rūjienas, draudzes skolas skolotāja Oskara Priediša pavadībā braucām no Rūjienas ar vilcienu caur Valku uz Valmieru – uz semināra iestājeksaņēmiem.

No Mazsalacas Rīšberga skolas eksāmenu lika vēlākais valodniecības profesors Jānis Loja, bet matemātikas dēļ netika uzņemts. Mūs ar Alksni uzņēma uz sava rēķina. Stipendijas dabūjām vēlākajos gados. Pirmajā gadā mēs ar Alksni dzīvojām semināra kopmītnē. Mūsu gultas bija blakus. Reiz dienā guļot, es jutu, ka man mugurā kaut kas duras. Es pagriežos, jo Alksnis bija man adatu dūris mugurā. No manas spējās sakustēšanās adata nolūza, un gals palika mugurā starp mugurkaula skriemeļiem. Tad nu abi gājām, pie semināra ārsta Hincenberga, un tas tad grieza un izvilka man no muguras adatas galu.”²⁴

Pie iestāšanās seminārā tajā laikā zināšanas tikušas novērtētas šādi: ar vienādām zināšanām latvietis luterānis dabūjis „3”, latvietis pareizticīgais „4”, bet krievs „5”. 1913. g. rudenī seminārā no 30 audzēkņiem tikai kādi 10 bija latviešu luterāņi. Pēc pirmās klases liela daļa krievu atbira. Citi tika atstāti uz otru gadu, citi paši aizmuka.

„Semināristi vispār bija revolucionāri noskaņoti. Viņi piedalījās nelegālajās sapulcēs, kas notika kaut kur mežu biezokņos. Arī es biju uz dažām sapulcēm. Tikai partijas biedri zināja ceļu uz sapulci un paroli, ar kuru varēja tikt garām sardzei uz sapulces vietu. Runāja parasti kāds partijas biedrs no Rīgas. Es viņu vārdus vairs neatceros, bet man liekas, ka viena vārds bija Asaris.”²⁵ Atmiņās A. Lapsiņš piemin arī kādu notikumu, kas saistīts ar ticības mācības mācīšanu. Un tas ir šāds: „Viens krievs popam (krievu mācītājam) ticības mācības stundā jautā: „Skažiķe, batjuška, kak čerti razmnožajutsa?” Pops paņēmis žurnālu un teicis: „Za eto ja vam postavlju jegeņicu.” Viņš audzēknim ielicis ticības mācībā „1”. Par to skolēnu gandrīz izslēguši no semināra.”²⁶

Semināristiem luterāņiem pašiem esot bijusi jānotur vakaros lūgšana. Parasti viens teicis dziesmas vārdus, bet otrs spēlējis ērģeles. Dežūrējošajam skolotājam bijis jāpiedalās lūgšanā un jānovēro, lai viss noritētu kārtīgi. Kad dežūrējuši krievu skolotāji. Tad bieži tikuši izkropļoti korāļi vai arī lūgšanas vietā ticis nolasīts kas cits. Bieži ticis dziedāts korālis: „Kad es vien pie viņa,” bet tajā „viņa” vietā semināristi dziedājuši „viņas”..

Par semināristu dzīvi pilsētā liecina šāds notikums: „Semināristiem kāds krievu virsnieks pasniedza militāro mācību. Viņš dzīvojis pilsētā. Viņam virs galvas

²⁴ Citāts no A. Lapsiņa atmiņu klades nr. 1.

²⁵ Turpat.

²⁶ Turpat.

otrā stāvā dzīvoja semināristi. Reiz viņš sadzirdējis, ka augšā kaut kāds aizdomīgs troksnis. Viņš izsaucis policiju un gorodovjus, kas izkratījuši semināristu dzīvokli, bet neko aizdomīgu nebija atraduši. Viņš zinājis, ka semināristi ir kreisi noskaņoti un domājis, ka tie drukā proklamācijas. Vēlāk izrādījies, ka tieši virs galvas ir pažobeļe, kur atrodas veļas rullis, kas radījis troksni. Šo virsniņu semināristi tā āzējuši militārajās stundās, ka viņš bijis spiests izbeigt militārās mācības pasniegšanu. Viņa stundās lika piedalīties klases audzinātājiem, bet tas nelīdzēja un bija jāņem cits pasniedzējs viņa vietā.²⁷

Tālāk atmiņu lappusēs Artūrs Lapsiņš raksturo semināra apmācības sistēmu, pasniedzējus un ar semināra dzīvi saistītos notikumus. Viņš raksta: „Direktors un skolotāji jau gandrīz bija krievi vai pus krievi – t.i., pareizticīgie un pa daļai pārkrievojušies. Īsts latvietis bija tikai mācītājs Kundziņš, kas pasniedza mums ticības mācību. Latvietis bija arī mūzikas un dziedāšanas skolotājs Jēkabs Mediņš, vēl latvietis bija arī vēstures un ģeogrāfijas skolotājs Kārlis Dreimanis, bet tas jau vairāk vilka uz krievu pusi. Viņa brālis vēsturnieks Pēteris Dreimanis bija paspējis pat uzvārdu krieviskot – Tokarevs. Matemātikas skolotājs strādāja pavisam vecmodīgi, tomēr viņš prata ieinteresēt audzēkņus savā priekšmetā. Mans draugs Oskars Priedītis, par kuru rakstīju iepriekš, vēlāk labo matemātikas zināšanu dēļ sarakstīja matemātikas metodikas grāmatu skolotājiem. Tomēr matemātikas skolotājs bija rupjš un bieži lamājis semināristus par „barbariem”. Otro klasi beidzot, bija jākārt eksāmens ģeometrijā, bet revolūcijas laikā eksāmeni netika atcelti. Matemātikas skolotājs bija izgudrojis eksāmenu vietā rīkot „repetīcijas”, t.i., eksaminēt mūs rakstiski. Visu ģeometrijas kursu sadalīja biļetēs. Arī mēs nebijām mulķi. Sadalījām visas biļetes klases skolniekiem un iepriekš ar zīmuli sagatavojām teorēmu pierādījumus uz lapiņām, kuras novietoja pēdējos solos. Katram bija jāiet pie galdiņa izvilkt biļetes numuru. Kamēr viņš nonāca savā solā, viņam jau priekšā uz galda bija lapiņa ar biļetes materiāliem. Atlika tikai pārrakstīt tūrrakstā. Otrā rītā matemātikas skolotājs teica: „Pagājušā gadā man bija labi matemātiķi, taču šogad ir vēl labāki.” Patiesībā viņš tika apmānīts.

Matemātikas skolotājs pats no rītiem pirms stundām ēdināja un apkopa vistas un cūku. Reiz kūtī viņš bija uzplēsis bikses un ar saplēstām biksēm gājis uz pirmo stundu, kur skaidrojis par iekavu atvēršanu. Skolēni smējušies, ka „iekavas atvērušās”, bet viņš nekā nav sapratis. Tikai pēc tam stundas kolēģi viņam parādījuši, ka bikses pušu.

Reiz semināristi pēc stundām taisot ķīmijas mēģinājumus, izgatavojuši maizes bumbiņas, samērcējuši spirtā un svieduši pa logu Beļķeniņa gailim. Pēc tam tas dziedājis vienā dziedāšanā, un saimnieks brīnījies, kas tam gailim noticis.

Mūsu klases audzinātājs, dabas zinību skolotājs, bija ļoti gudrs un augsti mācīts vīrs, bet kreiso uzskatu dēļ viņš bija pazemināts par vienkāršu semināra skolotāju. Pirmajās revolūcijas dienās viņš gāja ar visu mūsu klasi fotografēties ar sarkanām lentām pie krūtīm. Viņam bija vājība necensties izņemt mācību programmu. Vajadzēja tikai semināristiem prast uzdot viņam dažus interesantus jautājumus, un viņš visu stundu uz tiem aizrautīgi atbildēja, ka netika nemaz pie jaunās vielas skaidrošanas.

Semināru beidzot katram bija jāpasniedz viena eksāmena stunda. Man gadījās krievu gramatikā. Bija divas metodes. Es izvēlējos vienu no tām, bet krievu valodas skolotājs Nikoļskis ieteica man otru. Stundas pasniegšanu analizējot, direktors aizrādīja, ka man vajadzēja pielietot tieši to metodi, ko es biju izvēlējis. Un tā es par

²⁷ Citāts no A. Lapsiņa atmiņu klades nr. 1.

stundu saņēmu tikai „3”, jo nebija skolotāja atbalsta. Nikoļskis nemaz neteica, ka tā ir viņa vaina, protams, ka arī man atlika tikai klusēt. Manā laikā sevišķi lielas skolotāju maiņas nebija. Direktori gan bija divi: Strahovičs un Sļusarevskis.

Pirmo mācību gadu es dzīvoju kopmītnē un maksāju naudā par mācībām un internātu, jo tiku uzņemts uz sava rēķina. Valmierā es dzīvoju trīs dažādos dzīvokļos. Sākumā tagadējā Ļeņina ielā (tagadējā Rīgas iela, Nekustamo īpašumu novērtēšanas birojs „Latio”) blakus mājā. Tur dzīvoju pie Mildas tantiņas. Šajā mājā dzīvoja arī sieviešu ģimnāzijas audzēkne Amālija Kuplis (vēlāk A. Lapsiņa dzīvesbiedre) ar savu brāli Alfrēdu (vēlākais Rencēnu pagasta vecākais) no Rencēniem. Viņš apmeklēja pilsētas skolu. Vēl dzīvoja arī divi semināristi no jaunākajām klasēm Muncis un Pužulis, kā arī Vilis Stendoks no Rencēnu „Zvārtēm”. Viņš apmeklēja pilsētas skolu un vēlāk kļuva par virsnieku. Man ir arī foto no tā dzīvokļa.

Vienu gadu nodzīvoju pie Kozloviem Bīskapa ielā. Šī iela nogriezās no Ļeņina ielas (tagadējās Rīgas ielas) apmēram pie tagadējās grāmatnīcas. Kara laikā Kozlovu māja tika nodedzināta. Tur dzīvojām trīs semināristi: Reinholds Liepiņš, rūjienietis Kārlis Skalbergs un es. Arī no šā dzīvokļa man ir foto, kur ir klāt arī Jānis Loja, kurš dzīvoja tanī pat ieliņā pretējā nama sētas mājā.

Trešo gadu Valmierā dzīvoju pie vecas tantiņas (vārdu neatceros) kopā ar dažiem semināristiem. Foto diemžēl no šīs vietas man nav. Pretī otrā istabā dzīvoja ģimnāzistes, starp tā Riekstiņa – vēlāk daktera Roguļa sieva.

Pēc likuma semināristi nebija atbrīvoti no karaklausības. Kara laikā mobilizācija nāca viena pēc otras. Brīvlaikā pēc pirmās klases beigšanas rudens pusē mobilizēja 1896. g. dzimušos. Tā arī mani iesauca. Pagāja vairāki mēneši, kamēr seminārs panāca mūsu atbrīvošanu. Es jau iesāku mācīties otrajā klasē, bet tas saslimu ar tievās zarnas iekaisumu un nogulēju vairāk kā mēnesi semināra slimnīcā. Tā bija pie semināra pirts iekārtota viena istabiņa. Mani ārstēja kara hospitāļa ārsts Demjanovs. Kad es atstāju slimnīcu, es pats sevi nepazinu, jo bija palikuši tikai kauli un āda. Bija jau tuvu Jaunais gads, tāpēc mācībām otrajā klasē es vairs nevarēju sekot. Teicu par to direktoram. Viņš teica, lai es iesniedzu lūgumu pedagoģiskajai padomei atstāt mani pirmajā klasē. Tā arī izdarīju, un līdz ar to mācību laiks pagarinājās vēl par gadu. Tie, kuri iestājās ar mani reizē seminārā, gandrīz visi nokļuva virsnieku skolās un pārdzīvoja kara briesmas. Lielāko daļu nogalināja Staļins personības kulta laikā. Tā aizgāja bojā Jēkabs Alksnis un daudzi citi, ar kuriem reizē iestājos seminārā.”²⁸

2. 2. 1917. g. Artūrs Lapsiņš, Valmieras skolotāju semināra audzēknis, bija spiests pārtraukt mācības Valmierā 1. Pasaules kara cīņu dēļ. Savās atmiņu kladēs viņš raksturo evakuāciju un dzīvi jaunajā semināra vietā Sizraņā pie Volgas. Viņš stāsta: „Kad 1917. g. fronte nāca tuvāk, rudenī neilgi pirms skolas sākšanās semināram deva 2 lopu vagonus, ko piekrāva ar matračiem, saimniecības lietām un mācību līdzekļiem. Reizē brauca arī grupa semināristu ar grāmatvedi Štrauhu priekšgalā. Arī es biju viņu vidū. Ceļā uz Sizraņu bija 2 nedēļas, jo visur mums bija jāgaida, kad atbrīvosies tālākais ceļš no kara ešeloniem. Pleskavas un piepilsētas stacijās vien nodzīvojām vairāk par 2 diennaktīm. Mums līdzī brauca arī Jānis Loja, kurš palika Maskavā. Brauciens uz Sizraņu bija garlaicīgs – cauri visai Krievijas Eiropas daļai.

Sizraņā tad arī pabeidzu semināra 4. klasi. Stundas noturēja sieviešu ģimnāzijā pēcpusdienās. Mums izdevās noorganizēt labu kopmītni. Rudenī, kamēr vēl visiem bija nauda no mājām un izmaksāja stipendiju, sapirkām tirgū cūkgaļu un iesālījām. Mēs arī braucām pa Volgu uz leju, kur no zemniekiem iepirkām bīdelētus kviešu

²⁸ Citāts no A. Lapsiņa atmiņu kladēs nr. 1.

miltus. Tā mēs bijām nodrošināti ar ēdamo visu ziemu. Arī es biju saimniecības komitejā, kas rūpējās par gaļas un miltu iepirkšanu. Ēst gatavoja saimniece, kura šo darbu veica Valmieras seminārā un bija evakuējusies kopā ar mums. Internāta kopmītnē dzīvoja arī komponists Jānis Mediņš ar savu sievu. Šajā laikā viņš komponēja operu „Uguns un nakts”. Kādreiz pie mums viesojās kāda krievu popa bagāta sieva un interesējās par mūsu saimniecību. Pēc iepazīšanās viņa mūs uzslavēja par labi iekārtotu kopmītni un iedeva mums 100 rubļus, teikdama: „Lai tikai cienīgtēvs to neuzzinātu.” Izrādījās, ka pops bijis ļoti skops.

Pilsoņu kara laikā Sizraņā mainījās valdība pēc valdības. Kad ienāca čehi, viņi pārbaudīja ēkas, atrada mūsu kopmītnē lielu daudzumu kareivju šinēļus, jo mums kā bēgļiem tos izsniedza. Visus semināristus, kas bija kopmītnēs, viņi aizveda un arestēja, tai skaitā arī J. Mediņu. Ceļā viņus gandrīz vai nošāva, jo domāja, ka visi ir sarkanarmieši. Brīvībā palikām mēs tikai divi, kas atradāmies virtuvē un kurus ienācēji neievēroja. Otrajā dienā abi nesām arestētajiem ēdienu. Tad iejaucās semināra direktors un panāca arestēto atbrīvošanu.

4. klases mācību darbs tika samazināts līdz minimumam, jo nebija līdzekļu. Tā mēs drīz vien kursu beidzām un saņēmām atestātus. Lai rastu līdzekļus izdzīvošanai, Mediņš rīkoja koncertus, kuri bija labi apmeklēti un deva daļu nepieciešamo līdzekļu. Kaut arī skola bija beigusies, uz Latviju nevarējām tikt, jo vidū bija divas frontes – pie Sizraņas čehu – lielinieku fronte, bet pie Pleskavas vācu – lielinieku fronte.

Mums, dzīvojot Sizraņā, maize bija, bet darbs nebija. Reiz direktors bija sadabūjis mums darbu – malkas lādēšanu no baržām. Izrādījās, ka tur neko nevarēja nopelnīt, un pie tam mēs kļuvām par streiklaužiem. Sizraņā bija garnizona orķestris, un par diriģentu bija pus polis, pus latvietis Griņēvičs. Vietējā avīzē bija aicinājums pieteikties muzikantiem. Kad semināristi, labākie mūziķi, pieteicās un diriģents dabūja zināt par viņu grūto likteni, viņš aicināja iestāties orķestrī. Arī es biju viņu vidū un dabūju instrumentu no semināra. Kad orķestrim vajadzēja kaut kur dejās spēlēt par maksu, diriģents nozīmēja labākos muzikantus, Tā mums tika dots kareivju ēdiens un apģērbs, un mēs vēl dabūjām piepelnīties ar spēlēšanām.

Kad valdības mainījās, orķestri pārcēla tālāk uz Sibīriju. Daži no semināristiem aizbrauca tam līdz, bet es un daži citi palikām, jo negribējām vēl tālāk braukt austrumu virzienā no Latvijas. Nu atkal bijām bez darba un līdzekļiem. Nebija naudas, par ko maizi nopirkt.

Pienāca mobilizācija, un pilsētā sāka iesaukt arī mana gada jaunekļus. Skolas biedrs Breicis bija saklausījis, ka laukos – latviešu sādžā Trubetčinā – varot dabūt darbu. Tā kā viņš bija divus gadus jaunāks par mani, tad viņš dabūja arī atļauju iziet no pilsētas. Man tādas nebija, bet tomēr riskējām un gājām abi. Pirmajā sādžā čehu patruļa mūs apturēja un prasīja, vai caurlaide esot. Breicis uzrādījis savu, bet es ar bažām rakņājos pa kabatām. Te uzreiz patruļas kareivji nepacietīgi saka, lai ejot. Tā mēs laimīgi nokļuvām Trubetčinā un nostrādājām pie saimnieka Ķestera par puīšiem.

Trubetčinu sādžas bija divas – viena krievu, otra latviešu. Jau ēku novietojums atšķīrās. Krievu sādžā ēkas bija novietotas gar ceļu abās pusēs un kopā ar kūti savienotas, turpretī latviešu sādžā katram saimniekam bija vairākas ēkas un pie katras bija augļudārzs. Latviešu sādžā ēkas nebija izvietotas gar ceļu, bet gar mazu upīti ar dārzu uz upītes pusi. Mēs ar Breici gulējām dārza lapenē. Naktīs pie dārza sētas sanāca vilki un gaudoja. Tad gan bija tādas nepatīkamas izjūtas. Tomēr dārzā vilki nenāca, viņi tikai pārrevidēja, vai nevar kādā saimniecības ēkā piekļūt pie kustoņiem. Pie krievu sādžas bija redzami paprāvi saulgriežu lauciņi, latvieši gan tās nesēja. Krievu zemes bija sadalītas slejās, bet latviešu – laukos. Daži lauki bija pat vairākus kilometrus no sādžas. Vajadzēja tikai nolīst līdumu, varēja iegūt zemi bez nekādas

atlīdzības. Latvieši galvenokārt audzēja kartupeļus un rudzus. Līdumā sēja rudzus vairākus gadus no vietas. Nekādu mēslošanu nevajadzēja.

Atceros, mūsu saimniekam bija liels rudzu lauks patālu no sādžas. Tajā auga rudzi trešo vai ceturto reizi pēc kārtas, pie tam tie bija tik trekni auguši, ka visi sakrituši veldrē. Tādus, protams, ar mašīnu plaut nevarēja. Rudzus grieza krievietes ar sirpjiem par maksu. Latviešu sādžā bagātajiem saimniekiem bija arī plaujmašīnas.

Mēs ar Breici vedām rudzus no tāla lauka uz sādžu. Kad gadījās pievakarē braukt ar rudzu vezumu gar gravu, kas bija pieaugusi ar krūmiem, zirgi kļuva nemierīgi un rikšoja ar visu vezumu, jo viņi sajuta vilku tuvumu, baidoties no tiem. Galvenā kultūra, ko audzēja latvieši, bija kartupeļi. Pirms kara viņi pārstrādāja kartupeļus sīrupā un to pārdeva, bet kara laikā tas neatmaksājās un izdevīgāk bija pārdot pašus kartupeļus. Arī mūsu saimniekam bija sīrupa tecinātava, un viņš mūs pacienāja ar agrākos gados tecinātu sīrupu. Auzu un āboliņu laukus neatceros redzējis. Zirgus baroja ar sastrādātiem salmiem, kurus deva kopā ar ūdeni un rudzu miltiem. Sādžā bija arī ģēpeļa kuļmašīna, ko griež ar zirga palīdzību. Mūsu saimnieki Kesteri bija vieni no bagātākajiem sādžā. Dēli bija karā. Mājās bija divas meitas, vecākā no tām medmāsa. Droši vien daudzi šīs sādžas iemītnieki vēlāk kā kulaki droši vien tika izsūtīti uz ziemeļiem vai Sibīriju.

Lai gan bijām nonākuši mierīgā vietā un bija darbs, tomēr neatmetām cerības kādreiz atgriezties Latvijā.”²⁹

²⁹ Citāts no A. Lapsiņa atmiņu klades nr. 1.

3. nodaļa. Artūra – Teņa Lapsiņa atgriešanās Latvijā 1918. gadā

Atmiņās par semināra evakuāciju uz Iekšskrieviju Artūrs Lapsiņš noslēdz ar epizodēm, kurās attēlota atgriešanās dzimtenē. Par šo laiku viņš raksta tā:

„Vasarā, kad mēs strādājām sādžā, kāds seminārists, neatceros vairs, kurš tas bija, gāja kājām uz kādu pilsētu pie Volgas, laikam Simbirsku, lai tad no turienes brauktu mājās uz Latviju. Viņš nogāja kājām vairāk kā 100 km turp un atpakaļ, pie tam bija galīgi nobērzis kājas. Kad viņš bija nonācis pilsētas tuvumā, viņš dabūjis zināt, ka situācija mainījusies un pilsētā notiek lielas kaujas. Tā kā cerības atgriezties mājās zudušas, viņš tādēļ bija nācis atpakaļ.

Mums Trubetčinas sādžā piedāvāja skolotāju vietas un aicināja mūs tur palikt. Mēs tomēr 1918. g. rudens pusē, kad komunisti piespieda čehus atkāpties uz Volgas pusi, stingri nolēmām braukt uz Latviju. Kad sādžas tuvākā stacija, laikam Inza, uz Maskavas – Sizraņas ceļa, nonāca komunistu rokās, saimnieki mums deva līdzi ēdamo un aizveda uz staciju. Tā mēs sēdāmies vilcienā un devāmies uz Maskavu.

Es paliku Maskavā pie brāļa Alfrēda Lapsiņa, bet mans likteņbiedrs Breicis atbrauca uz Latviju cauri vācu – komunistu fronteī. Maskavā darbu dabūt varēja viegli, bet ar pārtiku bija ļoti bēdīgi. Arī man, kad kādu laiku strādāju kancelejā, bija iespējams saņemt 200 g maizes, kas bija piesātināta ar ūdeni. Labi, ja tās pietika 2 – 3 stundām, drupinot pa mazam gabaliņam un bāžot mutē. Divas reizes dienā deva arī pa šķīvim zupas, bet tas jau bija tikpat kā ūdens. Ja virs zupas kādreiz bija manāmi tauku pikuciši, kāda drupatiņa kartupeļu vai kāpostu, vai arī kāda šķiedriņa zirga gaļas, tad jau varēja būt laimīgs.

Tā nodzīvoju Maskavā līdz 1918. g. decembrim. Mana brāļa Alfrēda ģimene bija pieteikusies bēgļu birojā, lai atgrieztos Latvijā. Viņiem braukšanas rinda pienāca decembrī. Brālim pazīstamā ģimenē, kuriem arī bija rinda braukt mājās, bija kāds gados jauns cilvēks, kas bija atbraucis uz Latviju jau agrāk. Pie evakuēšanas dokumentus neprasiņa, bet tikai ierādīja vietas pēc personu skaita, un tā es varēju braukt šī cilvēka vietā uz Latviju bez sarežģījumiem. Komunisti dzina vāciešus laukā no Latvijas, un vilciens, ar kuru mēs braucām, bija pirmais bēgļu ešelons, kas iebrauca Rīgā bez pārsēdināšanas. Tad ātri vien braucu uz Valmieru un izkāpu Valmieras stacijā. Kozlovs, kādreizējais mans dzīvokļa saimnieks semināra laikā, aizveda mani uz Mazsalacu, Kozlovam bija zirgs, jo viņš pelnījās kā smagais fūrmanis. Tā es nokļuvu pie mātes un tantes dzimtajā Mazsalacā. Tur es strādāju par skolotāju līdz pat 1919. gada pavasarim.”³⁰

³⁰ Citāts no A. Lapsiņa atmiņu klades nr. 1.

4. nodaļa. Rencēnu pagasta izglītībai atdotais Artūra Lapsiņa darba mūžs

4. 1. Artūrs Lapsiņš tūlīt dodas uz Mazsalacu, kur dzīvo māte un viņas māsa. Viņš sāk skolotāja darba gaitas un tiek iecelts par pārzini Mazsalacas nepilnajā vidusskolā. Dažus mēnešus vēlāk viņš tiek iesaukts Latvijas armijā. Viņu nosūta uz Rūjienu, kur atrodas Ziemeļlatvijas rezerves bataljons. Tur viņu nozīmē dienēt kancelejā, kur ir jāpāraksta pavēles. Ap Jāņiem rezerves bataljonu pārceļ uz Valmieru. Pa ceļam viņš iegriežas Rencēnos un pie paziņas nosvin Jāņus. Neilgi pēc tam Valmierā viņu arestē un ievieto Valmieras cietumā. Apsūdzība tiek izvirzīta par to, ka A.Lapsiņš, strādādams Mazsalacas skolā, komunistu valdīšanas mēnesī esot piedalījies šīs varas pretinieku arestēšanā. Tā kā izdodas pierādīt, ka tā nav patiesība, tad viņš izklūst no cietuma, bet tiek pārvietots uz koncentrācijas nometni Valmiermuižā. Tur viņu notur līdz 1919. gada beigām, kad viņu atbrīvo, bet patur policijas uzraudzībā. Tā rezultātā nav iespējams dabūt darbu visu 1920. gada sākumu. Tā 1919./20. m. g. otro pusi viņš aizvada bez darba, jo par skolotāju viņu neviens neņem. Viņš palīdz mātei audējas darbā, bet vasaras beigās pelnās ar rudzu pļaušanu. 1920. gada rudenī viņš beidzot atrod skolotāja darba vietu Limbažu pilsētas otrajā pamatskolā. Skola atrodas pilsētas nomalē, bet viņa dzīvoklis ir pilsētas centrā Rīgas ielā. Limbažu skolā A. Lapsiņš māca latviešu valodu, krievu valodu, aritmētiku. Visgrūtāk ir mācīt latviešu valodu, jo seminārā tā gandrīz netika mācīta un tajā laikā nav nekādu mācību grāmatu. Taču ar laiku latviešu valodu mācīt viņam iepatīcies. Tā blakus matemātikai kļuva par otru mīļāko priekšmetu. Brīvajā laikā viņš aktīvi piedalās teātra izrāžu iestudēšanā un dzied korī.

1921. gada rudenī Rencēnos zirgu pasta ēkā atver 2. pakāpes pamatskolu. Tajā ir vajadzīgi divi jauni skolotāji. Paziņas Rencēnos informē par to. Mācoties seminārā, A. Lapsiņš dzīvoja kādā privātmājā Valmierā Rīgas ielā un tur iepazīnās ar rencēniešiem – pilsētas skolas skolēniem Alfrēdu Kupli un viņa māsu Amāliju Kupli, kura mācījās sieviešu ģimnāzijā. Viņi abi īrēja istabu jau minētajā Rīgas ielas namā. No tā laika saglabājās pazišanās ar Kupliem, kuru pastāvīgā dzīves vieta ir Rencēnu pagasta mājas „Mašas”. A. Kuplis 1921.gada vasarā paziņo par brīvajām skolotāju vietām Rencēnos uz Mazsalacu A. Lapsiņam, kur viņš aizvada brīvdienas pēc iepriekšējā mācību gada Limbažos. A. Lapsiņš tūlīt pieteicas konkursā uz skolotāju vietām.

Par skolotājiem vēlas kļūt desmit kandidāti. Tā kā skolā ir nepieciešams arī pārzinis, tad A. Lapsiņš piesakās šim amatam, lai varētu uz Rencēniem pārcelties kopā ar savu māti un viņas māsu Ilzi. Skolotāju semināru beigušajiem kandidātu vidū parasti ir priekšrocības, un tā notiek arī šoreiz – par Rencēnu otrās pakāpes pamatskolas pārzini tiek ievēlēts A. Lapsiņš. 1921. gada rudenī viņš kopā ar tuviniekiem pārceļas uz Rencēniem.

1921./22. mācību gadā 2. pakāpes pamatskolā pārceļ no Ambas skolas 4. nodaļu, bet jau nākamajā mācību gadā šī nodaļa tiek atcelta atpakaļ. Pēc trīs mēnešiem A. Lapsiņu un viņa vadīto skolas darbu pārbauda pamatskolu inspektors. 1921. gada 26. novembrī vispirms lielajā Ambas skolā notiek vecāku sapulce, bet 27. novembrī inspektors ierodas Ambas 2. pakāpes pamatskolā (bijušajā zirgu pasta ēkā). Inspektors noklausās skolotāja A. Lapsiņa latviešu valodas stundas pasniegšanu un to novērtē. Inspektors piedalās arī citu skolotāju stundās un dod vērtējumu – „ar skolotāju pasniegšanas metodēm un skolēnu sekmēm inspektors ir apmierināts. Skolā pārrunājam vēl par dienas iespaidiem.”³¹

³¹ Rogulis P. Rencēnu skolas vēstures piezīmes. – 1922.

1921./22. mācību gadā Rencēnu 2. pakāpes pamatskolā ir 4. un 5. klase (kopā 40 skolēnu). Mācības notiek divās telpās. Skolas pārziņa A. Lapsiņa iepriekšējā darba pieredze ir četri gadi. Skolotāji no Ambas 1. pakāpes pamatskolas (tagadējā pasta ēka Valkas ielā 4) draudzīgi sadalījuši stundas – strādā Ambas 2. pakāpes pamatskolā un otrādi. Šajā laikā Ambas 2. pakāpes pamatskolā (tagadējā Valmieras ielā 23) strādā seši skolotāji.³²

Darbs sākumā ir grūts, jo gandrīz nemaz nav mācību līdzekļu, trūkst arī skolēniem nepieciešamo mēbeļu. Rencēnos A. Lapsiņš māca matemātiku, latviešu valodu, kā arī lauksaimniecības un kooperācijas pamatus. Skolas pārzinis rūpējas gan par pedagoģisko darbību, gan saimniecisko darbu savā skolā.

1925./26. mācību gadā A. Lapsiņš vada 57 skolēnu un 3 skolotāju kolektīvu. Pagasta padome nolēma, ka jāpalielina skolotāju skaits, tāpēc tiek pieņemts darbā jauns skolotājs Jānis Dālderis.³³

Skolas pārziņa vadībā tiek labiekārtota zirgu pasta ēka, lai pēc iespējas vairāk to piemērotu skolas vajadzībām. Pirmie darba gadi tomēr aizrit lielā šaurībā kopā ar pasta kantorī.

1926./27. mācību gadā abās skolās strādāja atkal seši skolotāji. Šajā laikā aktīvi darbojas Gaidu organizācija. 1927. gada rudenī apvieno Ambas 1. pakāpes pamatskolu ar Ambas 2. pakāpes pamatskolu un nosauc to par Rencēnu sešklasīgo pamatskolu, un par apvienotās skolas pārzini ieceļ Artūru Lapsiņu. Darbs turpinās divās lielākajās ēkās (bijušajā zirgu pasta stacijā; tikai 1927. gada rudenī pasta kantoris tiek pārcelts) un (tagadējā pasta ēkā, kura toreiz bija speciāli celta skolas vajadzībām 1861. gadā).

Pamazām veidojas arī noteiktas skolas tradīcijas: tiek rīkoti dažādi pasākumi, iestudētas teātra izrādes, kuru ienākumi tiek izmantoti skolas vajadzībām. Katru gadu pēc mācību darba noslēguma skolēni brauc ekskursijās uz Latvijas skaistākajām vietām, kā arī dodas pārgājienos tuvākajā apkārtnē. Skolas pārziņa A. Lapsiņa vadībā Rencēnu skolēni piedalās Valmierā rīkotajos bērnu svētkos. Skolā darbojas dažādi pašdarbības pulciņi, piemēram "Cerības pulciņš", skolēnu kooperatīvs. Skolēni piedalās gaidu un mazpulku organizāciju darbā.

4. 2. Drīz pēc otrās pakāpes pamatskolas atvēršanas Rencēnos A. Lapsiņš kopā ar skolēniem un viņu vecākiem sāka vākt folkloras sacerējumus un apkopot tos, sūtot Latvijas folkloras krātuvei. Rencēnu sešklasīgā pamatskola izrādās viena no centīgākajām tautas garamantu krājējām visu Latvijas pamatskolu vidū. Kā pateicību par šo darbu Folkloras krātuve atsūta skolai dažādas vērtīgas grāmatas. 1933. gada 18. novembrī Latvijas valsts nodibināšanas 15. gadadienā skolas pārzinis A. Lapsiņš tiek apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeņa V šķiru par nopelniem tautas garamantu vākšanā un tās organizēšanā Rencēnu skolā.

Par šo veikumu vēlāk Latvijas Izglītības ministrijas 1936. gada decembra preses izdevumā Mēnešraksts teikts : „... tā arī cītīgi strādājusi tautas tradīciju vākšanā, jo Folkloras krātuvei iesūtīto materiālu ziņā ieņem vienu no pirmajām vietām, par ko centīgākie krājēji skolēni apbalvoti ar vērtīgām grāmatām, bet ierosinātais un pamudinātais skolas pārzinis Artūrs Lapsiņš apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeni”³⁴.

Par to pārliecināmies, ielūkojoties grāmatā "Triju Zvaigžņu gaismā"³⁵ Pēc bijušo skolēnu atmiņām(Andrejs Upmacis, Ella Krieva, Milda Trauberga) skolas pārzinis Artūrs Lapsiņš aicinājis apstaigāt pagasta mājas, tikties ar vecāka gada gājuma

³² LVVA 6637. fonds, 2. apraksts, 2514. lieta, 129. lpp.

³³ Pētersone I. Zeme un ļaudis. – 279. – 280. lpp.

³⁴ Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1936. gada dec., 711. – 714. lpp.

³⁵ Gerts O. Triju Zvaigžņu gaismā, 1. grāmata – R., 1997, 315. lpp.

cilvēkiem, arī *izklausināt* savus vecākus un radniekus par senākiem notikumiem, par dīvainiem atgadījumiem un veikt pierakstus Pats Lapsiņš visus materiālus savācis un apkopojis, pēc tam nosūtījis Latvijas Folkloras krātuvei. Viņš bijis ļoti ieinteresēts, arī pats apstaigājis cilvēkus, aicinājis pie sevis skolā Ar lepnumu varam teikt, ka valsts apbalvojums A. Lapsiņam toreiz bija godam nopelnīts. Vēl šodien ar viņa paveikto Rencēnu pamatskolā latviešu valodas un literatūras stundās skolotāji un skolēni iepazīstas ar vietējo folkloras materiālu. Valmieras rajona skolotājas Ineses Rubertes izveidotā grāmata „Valmieras novada teikas” ir viens no apliecinājumiem par rencēniešu aktivitāti. Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultātes studente Ilva Birzkope apstiprina, ka Zinātņu Akadēmijas Folkloras krātvē Rencēnu pagastā savāktie folkloras materiāli ir vieni no plašākajiem.

4. 3. A. Lapsiņš arī plaši piedalās sabiedriskajā dzīvē. Viņš ir gan izglītības biedrības „Straume”, gan lauksaimniecības, gan patērētāju biedrības biedrs, ir arī brīvprātīgais lauksaimniecības korespondents, kas ik mēnesi iesūta ziņas par dabas parādībām, laika apstākļiem un lauku darbu gaitu Rencēnu pusē. Par šo veikumu viņam tiek piešķirta īpaša goda zīme. A. Lapsiņš ilgu laiku piedalās iedzīvotāju skaitīšanas pasākumos. Par aktīvu līdzdalību vienā no tautas skaitīšanām viņš saņem sudraba nozīmīti.

1923. gadā A. Lapsiņš apprecas ar „Mašu” māju saimnieka Friča Kupļa meitu Amāliju, kuru viņš pazīst no semināra gadiem Valmierā. Kāzas notiek 1923. gada 17. jūnijā. Kāzu ceremonija notiek Burtnieku baznīcā, bet svinības- Rencēnu pagasta „Mašās”. Amālija Lapsiņa pēc tam skolā pasniedz skolēniem klavieru stundas. 1924. gada aprīlī Lapsiņu ģimenē piedzimst dvīņu māsa Aina un Mirdza. Tā kā A. Lapsiņš ir ļoti aizņemts sabiedriskajā darbā, par bērnu dzīvi un audzināšanu galvenokārt rūpējas viņa sieva, kā arī māte un viņas māsa Ilze. 1926. gadā Rencēnos plosās divas lipīgas bērnu slimības- masalas un šarlaks. Šī gada martā arī A. Lapsiņa meitas slimo ar šarlaku, un sekas ir bēdīgas, jo 24. martā meita Aina Valmieras slimnīcā nomirst. 1927. gada 12. jūnijā Lapsiņu ģimenē piedzimst meita Anna, bet 1934. gada 12. jūlijā- meita Rita.

Dzīvojot Rencēnos, A. Lapsiņam rodas doma un sapnis uzcelt savu māju. Tas kļūst par jaunu darbības virzienu viņa dzīvē. Sākumā ir doma ņemt apbūves gabalu pie „Mašu” mājām. Kad Rencēnu miestā notiek apbūves zemes dalīšana, viņam piešķir zemes gabalu netālu no skolas Parka ielā. Tomēr izdevīgāka liekas iespēja iepirkt Rencēnu pagasta „Dukuru” muižas jaunsaimniecības zemi ar platību 12,65 ha. 1928. gada 6. maijā šis īpašums pirkšanas un pārdošanas līguma rezultātā nonāk Lapsiņu ģimenes pārziņā. Uz nopirktās zemes iespējams iekārtot jaunsaimniecību ar plašu dārzu, un te var turēt mājlopus. Īpaši vajadzīgs ir zirgs, kas tajā laikā ir ļoti noderīgs braukšanai uz Valmieru un citur, jo nav citu pieejamāku satiksmes līdzekļu.

Sākas darbs daudzu gadu garumā, lai iekoptu zemi un uzceltu māju. Uz iegādātās zemes aug galvenokārt papardes un mazas eglītes. Aramzeme ir tikai apmēram ceturtdaļa hektāra, viss pārējais ir celmi, papardes, akmeņi, eglītes. Akmeņu lielākā daļa tiek izmantota kūts būvei un mājas pamatiem. A. Lapsiņš piedalās spridzināšanasursos un iegūst spridzināšanas meistara nosaukumu. Viņš pats veic celmu spridzināšanas darbu, pēc tam visas pūles velta augļu dārza iekārtošanai. Jaunsaimniecība tiek nosaukta „Zelmeņi”, un tā šīs mājas un saimniecību sauc vēl šodien. Kad uzcēla dzīvojamo māju, A. Lapsiņa māte un viņas māsa Ilze pārceļas uz jauno dzīves vietu un nodarbojas ar lauku darbu veikšanu. Pārējo Lapsiņu ģimenes locekļu pamatdzīves vieta ir skola. Pilnībā visas ģimenes pārcelšanās uz „Zelmeņiem” notiek tikai pēckara laikā 40. gadu vidū.

Asās vārdu cīņās ar izveidotiem uzmetumiem A. Lapsiņš kopā ar Alfrēdu Kupli (pagasta vecāko) pierādīja pagasta valdes locekļiem jaunas skolas nepieciešamību. Šis process prasīja daudz laika un nervu spriedzes.

Nenovērtējamas pūles 30. gados A. Lapsiņš iegulda Rencēnu jaunās skolas ēkas būvniecības organizēšanā. Jau 1934. gadā Rencēnos tiek spriests par tās iespējām. Skolas pārziņa un viņa domubiedru pūļu un enerģijas rezultātā Rencēnu pagasta valde 1934. gada 21. aprīlī pieņem lēmumu, ka pēc būvinženiera P. Bērziņa izstrādātā projekta tiks būvēts jauns skolas nams Rencēnos. 1935. gadā tiek iegādāti būvmateriāli, tiek nosprausta skolas ēkas vieta dabā, tiek uzsākta pamatu rakšana. 1935. gada 2. jūnijā notiek pamatakmens likšana, bet 24. augustā tiek svinēti spēru svētki. 1936. gada rudenī jaunajā skolas ēkā apvienojas gan pirmās, gan otrās pakāpes pamatskola, un no šī brīža Rencēnos ir viens liels skolas nams.

Un, lūk! 1936. gada 18. augustā pedagoģiskās padomes sēdes darba kārtībā ir jautājums par skolas pastāvēšanas 75 gadu jubilejas sarīkošanu un jaunās skolas iesvētīšanu. Šo pasākumu plāno rīkot 4. oktobrī. Sēdē izveido svinību programmas projektu, ko iesniegt pagasta valdei, kura tad arī būtu svinību rīkotāja. Pēc citiem dokumentiem (ielūgumi) redzam, ka kaut kādu iemeslu dēļ svinības nav notikušas 4. oktobrī.³⁶

1936. gada 8. novembrī notiek jaunās ēkas iesvētīšanas svinības, kurās A. Lapsiņš nolasīja pārskatu par Rencēnu skolas 75 gadu vēsturi un jaunās skolas ēkas būvi. Ēkas izmaksājušas 79256,42 latus, no tiem 39256,42 latus deva pagasta pašvaldība, bet 40000 latu bija aizņēmums Latvijas Zemnieku kredītbankā. Skolā 7 klašu telpas, rekreācijas zāle, skolotāju istaba, kanceleja, mācību līdzekļu istaba, bibliotēkas istaba, 4 guļamtelpas skolēniem, 2 tualetes telpas, ēdamistaba, virtuve, pieliekamā telpa, 3 ģērbtuves, katlu telpa centrālai apkurei, telpa elektriskās apgaismošanas mašīnas novietošanai, malkas noliktava, 2 pagrabīni, zēnu darba telpa, vannas istaba, skolas pārziņa dzīvoklis (3istabas un virtuve), 1 skolotāja dzīvoklis (istaba un virtuve). Pie skolas uzcelts malkas šķūnis. 1936. gadā skolā mācās 163 skolēni, strādā 6 skolotāji un viena apkopēja.

Skola ir uzbūvēta pēc jauno laiku prasībām ar centrālo apkuri, ūdensvadu, kanalizāciju un elektrisko apgaismojumu. Elektrisko strāvu ražo uz vietas naftas motors, kas vēlāk dod gaismu arī citām sabiedriskām ēkām Rencēnos. Skolas iekārtošanas darbs turpinās vēl vairākus gadus. Skolas namu uzcēla klajā vietā, un 1937. gada pavasarī mežu dienās skolas pārziņa vadībā pēc īpaša projekta tika stādīti kociņi un iekārtots skaists parks ar savdabīgām puķu dobēm. Skolas apzaļumošanas plānu izstrādā daiļdārzniecības speciālists. Lai jauno skolas apkārtni iekoptu, milzīgu darbu veic skolēni, skolotāji un skolēnu vecāki, jo šajā laikā viss smagais zemes līdzināšanas un pārvietošanas darbs galvenokārt veicams ar rokām.

1937. gadā skolas ēkas ārpuse tiek apšūta ar ķieģeļiem un apmesta. 1938. gadā skolas ārpuse tiek nokrāsota. 1936. gadā skolas pārzinis no iepriekšējās dzīves vietas zirgu pasta ēkā pārceļas uz dzīvokli jaunajā skolas ēkā. 1939. gada 25. aprīlī Meža dienās skolas pārziņa vadībā tiek iestādīti 282 dažādi koki, 819 krūmi dzīvžogos un grupās, 11 ābelītes, 187 ogu krūmi (vairāki eksotiski augi). A. Lapsiņš kopā ar skolotāju Vilmu Bemberi vada apzaļumošanas darbus un izstrādā kopšanas plānu, ko īsteno kopā ar skolēniem, viņu vecākiem un skolotājiem.

4. 4. 1940./41. mācību gadā skolas dzīvē, tāpat kā visas Latvijas dzīvē notiek lielas pārmaiņas, kuru rezultātā beidzas neatkarīgas valsts pastāvēšana. 1940. gadā bezzemnieku padome atceļ A. Lapsiņu no Rencēnu skolas pārziņa amata, pie tam

³⁶ Sietniece V. Referāts Rencēnu skolas 50 gadu jubilejā, Rencēni, 1986. gads.

pārceļot viņu par pārzini Ipiķu skolā. Tā kā rencēnieši bija pret šādām pārmaiņām, tad A. Lapsiņš tikai vienu nedēļu nostrādāja jaunajā darba vietā. Pēc tam viņš atgriežas atpakaļ Rencēnu skolā, lai strādātu par skolotāju. Braucot ar velosipēdu darbā uz skolu, kas atrodas aiz Rūjienas, viņš saaukstējas. Rīgas ārsti pēc rentgena izmeklēšanas secina, ka viņš ir saslimis ar plaušu slimību un viņam ir nepieciešams ārstēties Inčukalna sanatorijā. Lielāko laiku 1940./41. mācību gadā A. Lapsiņš pavada, ārstējoties Inčukalna sanatorijā.

Kad 1941. gadā sākas Otrais pasaules karš, atkal notiek pārmaiņas skolas dzīvē. A. Lapsiņu uzaicina turpināt skolas pārziņa darbu. Šajā amatā viņš nostrādā no 1941. gada oktobra līdz 1944. gada oktobrim. Kara laikā strādāt ir grūti, jo skolā izvietojas kareivji. Tāpēc bieži nav telpu, kur noturēt stundas. Dažkārt tās notiek ēdamzālē un pat kāpņu telpās. Ir pat izstrādāts plāns, kurās apkārtējās mājās izvietot klases, ja skola būtu pilnīgi jāatstāj. Kad fronte tuvojas, skolā iekārto slimnīcu. Labi, ka tas ir vasaras laiks, kad skolā nav mācību. Kad skolā tiek izvietota kara slimnīca, tad A. Lapsiņš ar savu ģimeni pilnībā pārceļas dzīvot „Zelmeņos”. Pēc padomju varas atjaunošanās 1944. gadā viņu nomaina jauns skolas pārzinis Fricis Vaivars. A. Lapsiņš turpina strādāt gan par skolotāju, gan par mācību daļas vadītāju līdz 1951. gada 1. septembrim, kad pavājinātas dzirdes dēļ ir spiests darbu klasē pārtraukt.

4. 5. A. Lapsiņš saistību ar Rencēnu skolu nepārtrauc. Līdz 1957. gadam viņš strādā par Rencēnu vidusskolas bibliotekāru. Šajā darbā labi noder pieredze, kas uzkrāta, strādājot par bibliotekāru Rencēnu tautas bibliotēkā no 1921. gada līdz 1934. gadam. Šajā laikā A. Lapsiņš rosīgi piedalās skolas sabiedriskajā dzīvē, veicot dažādus pienākumus, piemēram, pārdodot biļetes skolas pasākumos, izrakstot pamatskolas un vidusskolas beidzējiem apliecības.

Kā savās atmiņās atzīst A. Lapsiņš, viss viņa mūžs ir aizritējis ciešā saistībā ar grāmatām. Līdztekus bibliotekāra darbam Rencēnu vidusskolā viņš nodarbojas ar jaunāko grāmatu izplatīšanu gan skolēnu, gan apkārtējo ciema iedzīvotāju vidū. Sākumā grāmatas tiek pārdotas bibliotēkā. Kad A. Lapsiņš 1957. gada maijā aiziet pensijā, viņam Rencēnu skolā tiek ierādīta speciāla telpa, kurā pārdot grāmatas. Vēlāk to nosauc par Rencēnu tautas grāmatnīcu, kuras vadītājs viņš ir līdz pat 1967. gada vasarai, kad slimības dēļ ir spiests pārtraukt arī šo nodarbošanos. Tautas grāmatnīcā ir iespējams iegādāties gan daiļliteratūras grāmatas, gan apsveikuma kartītes, gan kalendārus, gan mācību grāmatas skolēniem. Viņam ir ciešas saites ar Valmieras grāmatnīcas darbiniekiem, it īpaši ar J. Māliņu, kura uzdevums ir sadarboties ar grāmatu izplatītājiem. Par sekmīgu darbu grāmatu izplatīšanā A. Lapsiņš vairākkārt apbalvots ar Grāmatu tirdzniecības pārvaldes Goda rakstiem, kā arī par viņa darbu raksta gan Valmieras, gan republikas laikrakstos.

Vienlaikus darbam Rencēnu vidusskolas bibliotēkā A. Lapsiņš iesaistās kolhoza „Zelta druva” (sākumā „Vidzeme”) darbā, būdams vairākus gadus revīzijas komisijas priekšsēdētājs. Pēc tam ilgāku laiku strādā par kolhoza uzskaitvedi.

Veselības dēļ A. Lapsiņa tiešā saistība ar skolu izbeidzas 1967. gada ziemā 71 gada vecumā. Turpmākos gadus viņš dzīvo savās mājās „Zelmeņos”, seko līdzī visam apkārt notiekošam. Viņu interesē gan vietējie, gan notikumi pasaulē. Viņš labprāt klausās radio, skatās televīzijas pārraides. Viņš palīdz savam mazdēlam Mārim Lapsiņam mācību darbā, īpaši padoms ir nepieciešams krievu valodā. Katru dienu A. Lapsiņš raksta īsu notikumu hroniku.

Diemžēl, gadiem ejot, arvien sliktāka kļūst viņa redze un nav iespējams piepildīt savu sapni- izlasīt mūžā iegādātās grāmatas. Grūtības mūža pēdējos gados rada dzirdes pasliktināšanās. Grūts posms viņa dzīvē ir 70. gadu sākums. 1971. gada aprīlī nomirst viņa jaunākā meita Rita, kura ir viņa skolas darba tiešā turpinātāja, jo strādā

par matemātikas skolotāju Valmieras rajona Kauguru astoņgadīgajā skolā. Otrs smags pārdzīvojums viņam ir pēc gada, kad 1972. gada martā no dzīves aiziet sieva Amālija Lapsiņa, kas līdz tam ir liels atbalsts mājas dzīvē. Šajā laikā mazdēls Māris atrodas karadienestā Tālajos Austrumos. Vientulības brīžus aizvieto Artūra Lapsiņa nodarbošanās ar atmiņu pierakstīšanu par savas dzīves notikumiem.

Slimībām saasinoties, viņš spiests pavadīt ilgāku laiku slimības gultā. Viņa meita Mirdza ārstē tēvu; viņš gandrīz nodzīvo līdz 80. dzimšanas dienai. Tomēr nieru slimības saasinājuma dēļ aiziet no dzīves Jaungada naktī 1976. gada 1. janvārī savās mājās Rencēnu pagasta „Zelmeņos” un 8. janvārī tiek apglabāts Rencēnu kapos.

Nobeigums

Pa mūžības vārtiem aizsaules ceļos 20. gadsimta septiņdesmito gadu sākumā aizgājis Artūrs Lapsiņš – cilvēks, kura vārds Rencēnu pagasta vēsturē ierakstāms ZELTA burtiem. 21. gadsimta paaudzei grūti izprast šādu fenomenālu dzīves ritējuma piepildījumu, bet tāds bija laiks, un tādi notikumi virzīja cilvēkus dzīvot, izdzīvot, cīnīties un piepildīt atvēlēto laiku. Artūrs Lapsiņš bija krietns rīcībā un tālredzīgs savās iecerēs un plānos, neatlaidīgs un prasīgs pret sevi un citiem. Tāpēc, ka reiz dzīvoja viņš – talantīgs, pāri spēkiem savējos atdodams nākamajām paaudzēm, mums ir Rencēnu skola, mums ir pierakstīta skolas vēsture un savākts bagāts kultūras mantojums.

Mēs lepojamies ar Artūra Lapsiņa vārdu un darbiem, godinām viņa piemiņu klašu un skolas salidojumos, pieminam literatūras un vēstures stundās, rakstām presē, bet gandarījumu gūstam, tiekoties ar viņa piederīgajiem – mazdēlu Māri Lapsiņu, mazmazdēlu Kalvi Lapsiņu, mazmazmeitu Lāsmu Lapsiņu, kuri godā un cieņā glabā vectēva un vecvectēva atstāto kultūrvēsturisko nemateriālo mantojumu, kuri meklē iespēju atšifrēt viņa piezīmes un atklātajā dāsnī dalās ar Rencēnu pamatskolas novadpētniecības muzeju.

Artūra Lapsiņa darbīgais mūžs un veiktie vēstures datējumi palīdz ielūkoties pagātnes dzīvesziņas avotos un dod iespēju caur mūsdienas prizmu tos novērtēt, un māca saskatīt vērtības apkārtējā dzīvē, lai nākamās paaudzes iestātos par tām.

IZMANTOTIE INFORMĀCIJAS AVOTI

1. Ducmane K. *Apbalvojumi Latvijas Republikā*, 1918. – 1940., 31., 32., 39., 40., 42., 43. lpp.
2. Gerts O. *Triju Zvaigžņu gaismā*. /Pirmā grāmata./ Izdevējs Latvijas Vēstnesis, Rīga, 1997., 315. lpp.
3. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1936. gada decembris, 711. – 714. lpp.
4. Lapsiņš A. *Atmiņu klade Nr. 1., Nr. 5.*
5. Lapsiņš K., Lapsiņš M. *Artūra Lapsiņa atmiņas par dzimto Sēļu pagastu*. 1999.
6. Lapsiņš K. *Artūra Lapsiņa dzīvesstāsts*. 1999.
7. Lapsiņš K., Lapsiņš M. *Artūra Lapsiņa atmiņas par jaunības gadiem Mazsalacā*. 2000.
8. Lapsiņš K., Lapsiņš M. *Artūra Lapsiņa mācību laiks Valmieras skolotāju seminārā*. 2002.
9. Pētersone I. *Zeme un ļaudis*. /Rencēnu pagasta vēsture./ Izdevniecība Drukātava, 2006., 278. – 287. lpp., 423. – 424. lpp.
10. Raksti. *Vēsturiskas ziņas par Rencēnu pagasta 6 – klasīgo pamatskolu*. LVVA (Latvijas Valsts Vēstures arhīvs), 6637. fonds, 1. apraksts, 89. lieta; LVVA, 6637. fonds, 2. apraksts, 2514. lieta 129. lpp.; LVVA, 6637. fonds, 2. apraksts, 2514. lieta, 119. lpp..
11. Rogulis P. *Rencēnu skolas vēstures piezīmes*. 1922. gads.
12. Ruberte I. *Valmieras novada teikas*. 1999. gads, 225. – 252. lpp.
13. Sietniece Velta. *Referāts Rencēnu skolas 50 gadu jubilejā*. Rencēni, 1986.

Pielikums

Artūra – Teņa Lapsiņa saīsināts biogrāfisks apraksts

Lapsiņš Artūrs Tenis (1896.29.I Sēļu pagasta Košķeles muižas Lībeķa krogā, Mazsalacas draudzē – 1976.01.I Rencēnos), skolotājs un pagasta sabiedriskais darbinieks, Zelmeņu māju saimnieks. Tēvs Jēkabs, māte Jūla (dzimusi Runcis: 1862.09.III – 1950.12.VI, apbedīta Rencēnu kapsētā), no 1921. – 1950. dzīvoja kopā ar dēla ģimeni Rencēnos. Brālis Alfrēds. Sieva Amālija Emma (dzimusi Kuplis), meitas: dvīnes Aina un Mirdza, Anna (precējusies Sietinsone) un Rita (precējusies Bīriņa).

Lībeķa krogā Artūrs nodzīvoja pirmos 7 dzīves gadus, tad kopā ar vecākiem pārcēlās uz Jaunatnes Pūlas mājām, kur tēvs bija rentnieks. Pēc tam tēvs rentēja Skulberģu Purmaļu mājas Salacas krastā (tagadējā Skanķalnes pagastā). Pēc neražas gada Lapsiņu ģimene pārcēlās uz Mazsalacu. Bērnībā Artūrs Lapsiņš dzīvojis arī mātestēva mājās Sēļu pagasta Maisiņos. Pirmo klasi mācījies Košķeles pamatskolā. Beidzis Mazsalacas ministrijas skolu. 1918.23.III kopā ar Bernhardu Breici un Herbertu Vēliņu (abi vēlāk strādāja Rencēnos par skolotājiem) beidzis Valmieras skolotāju semināru evakuācijā Sizraņā (pie Volgas). Dažus mēnešus Artūrs nodzīvo Maskavā pie sava brāļa Alfrēda un viņa ģimenes. 1919.I visi atgriezās Latvijā. 1918./19.m.g. 2. pusgadā (1919.08.I – 28.IV) Artūrs ir skolotājs Mazsalacā, pēc tam īsu laiku (1920.I) Skulberģu pagasta Jaunatnes skolā. 1920. – 1921. strādājis Limbažu pilsētas 2. pakāpes pamatskolā, no 1921.01.VIII – Rencēnu pagasta 2. pakāpes pamatskolā, pārzinis. No 1927. Rencēnu 6 – klasīgajā pamatskolā pārzinis, gādāja par skolas pedagoģisko un saimniecisko darbību. 1926./27.m.g. 2. pakāpes pamatskolā mācīja latviešu valodu, kooperāciju, zemkopību, zīmēšanu, rokdarbus un vingrošanu zēniem, bet Ambas skolā – matemātiku un glītrakstīšanu. Viņa vadībā skolā darbojās skolēnu kooperatīvs. Vadīja folkloras vākšanu Rencēnu apkārtnē un savāktos materiālus sūtīja uz Latviešu folkloras krātuvi. Vienlaikus bijis arī Rencēnu tautas bibliotēkas vadītājs (1921. – 1934.). 1930.06.I nodibinātās Brīvības pieminekļa komitejas loceklis (kasieris). Lielu darbu veica Rencēnu 6 – klasīgās pamatskolas jaunās ēkas celtniecības organizēšanā. Saskaņā ar padomju okupācijas laika 1940.17.IX rīkojumu tika pārcelts par Ipiķu pagasta 6 – klasīgās pamatskolas pārzini. 1940.28.IX ar citu rīkojumu no 1940.01.X A. Lapsiņu pārcēla atpakaļ par skolotāju Rencēnu pagasta 6 – klasīgajā pamatskolā. 1941.X – 1944.X viņš atkal bija skolas pārzinis. Pēc 2. pasaules kara, padomju okupācijas režīmam atjaunojoties, viņu no pārziņa amata atbrīvoja. Viņa vietā 1944.X ieradās jauns skolas pārzinis – F. Vaivars, bet A. T. Lapsiņš turpināja strādāt par skolotāju, bija arī mācību daļas vadītājs. 1949./50. m.g. viņš audzināja savu pēdējo pamatskolas izlaiduma 7. b klasi. Pavājinātas dzirdes dēļ 1951. viņš skolotāju darbu pārtrauca un sāka strādāt par Rencēnu vidusskolas bibliotekāru, izplatīja arī jaunākās grāmatas.

Vienlaikus bija arī kolhoza "Zelta druva" Revīzijas komisijas priekšsēdētājs, pēc tam arī kolhoznieku izstrādes dienu uzskaitvedis. 1957.V viņš aizgāja pensijā, un viņam Rencēnu vidusskolā ierādīta speciāla telpa grāmatu pārdošanai. Vēlāk to nosauca par Rencēnu tautas grāmatnīcu, kuras vadītājs viņš bija līdz 1967. gada vasarai.

Viņš ir viens no tiem retajiem skolotājiem, kas izskolojis vairākas Rencēnu pagasta iedzīvotāju paaudzes, tāpēc viņa daudzie skolēni viņu atceras ar godbijību, sirsnīgu pateicību un mīlestību. Ļoti aktīvs sabiedrības, kultūras dzīves (dziedājis korī, spēlējis teātri), pagasta darbā. Bijis Rencēnu izglītības biedrības "Straume" biedrs, Lauksaimniecības biedrības valdes loceklis. Arhīvā ir daudzu lappušu garš raksts "Vēsturiskas ziņas par Rencēnu pagasta 6 – klasīgo pamatskolu" (LVVA, 6637. fonds, 1. apraksts, 89. lieta). Šā pētījuma autors ir Artūrs Lapsiņš. No 1967. mūža pēdējos gadus aizvadījis savās mājās Zelmeņos. Lai iekoptu laukus jaunsaimniecībai (sākumā aramzeme bija tikai ¼ ha), bija jāveic arī līdumnieka darbs, tāpēc viņš bija piedalījies celmu spridzināšanasursos, kur ieguvis spridzināšanas meistara nosaukumu. Sava augļudārza vajadzībām pats izveidoja pie dārza arī nelielu kokaudzētavu, aizrautīgi nodarbojās ar augļkoku potēšanu.

Apbalvojumi: TZO (5. šķira, 1933.18.XI) par tautas garamantu vākšanas organizēšanu, Valsts statistikas pārvaldes Goda zīme (3.pakāpe, 1938.18.XI; šī bija valstī pēdējā reize, kad šāda veida apbalvojumu piešķīra)¹.

¹ Pētersone I. Zeme un ļaudis: Rencēnu pagasta vēsture. – R., 2006, 423. – 424. lpp.

A. LAPSIŅU ATCEROTIES

1959. gads. Sāku darbu Rencēnu vidusskolā. Viss jāiepazīst: skolotāji, skolēni, jaunie darba apstākļi.

Kolektīvā bieži dzirdu pieminam Lapsiņa vārdu. Uzzinu, ka tas ir cienījams cilvēks Rencēnos: skolotājs, skolas pārzinis, celtnieks. Uzcelta viņa vadībā jauna skola, paša māja “Zelmeņi”.

Ar Lapsiņu satikos pavisam citā statusā. Viņš bija grāmatu koolportieris. Viņa “kabinets” atradās tagadējā sporta kabineta telpās. Tur viņš divas reizes nedēļā ieradās, lai mūs iepriecinātu ar iespēju iegādāties jaunas grāmatas. Rudeņos un pavasaros viņš skolā ieradās ar divriteni. Ziemā kājām. Allaž iegriezās skolotāju istabā. Saprātu, ka bez skolas auras viņam grūti. Viņš un skola bija nedalāmi jēdzieni.

Ar Lapsiņu kontaktējos ātri. Viņš bija interesants sarunās. Ieejot pie viņa, es allaž jautāju, kas jauns?

- Es pats – bija viņa atbilde, interesanti nosmejoties.

Lapsiņš mani uzaicināja pēc āboliem viņu mājā, zinādams, ka man augļu dārza nav. Uzaicinājumu pieņēmu ne reizi vien. Lapsiņa “valstībā” bieži apgrozījās sākumklašu skolēns – izrādījās, ka tas ir mazdēls Māris. Vectētiņš bija Māra lielā dzīves grāmata visam Māra turpmākajam mūžam. Vēlāk jau Māris dažkārt aizstāja vectētiņu grāmatu “bodē”.

Atceros šādu gadījumu. 23. februārī sievietes apsveica vīriešus, kā nu prazdamas. Dāvanas bija kombinētas no vairākām mantām. Lapsiņam dāvanā bija gadījies arī ķemme. Tādas mantas viņam nevajadzēja. Viņš ienāca skolotāju istabā ar šo ķemmi rokās un sukāja neesošos matus. Viņš smējās, mēs smējāmies. Viņš noteica – mazdēlam noderēs.

Kad A. Lapsiņš beidza savas grāmatnieka gaitas, neatceros.

Mēs viņu bijām apsveikt 75 gadu jubilejā mājās. Viņš sūdzējās: neklausā lāgā ne acis, ne ausis.

1976. gada 8. janvārī A. Lapsiņa pēdējā virszemes diena. Atvadu vārdus teicu es. Tas bija grūti un reizē viegli. Atvadu vārdi raisījās viegli, jo padarītie darbi bija slavas vērti. Viņu pavadīt ar kokli rokās bija ieradies komponists A. Salaks. Kokles skaņas arī teica paldies par paveikto.

Kad atstājām “Zelmeņus”, brauciens veda uz skolu. Piestājām skolas fasādes priekšā. Apstājāmies. Atvērās zāles logs, un noskanēja pēdējais zvans.

Atmiņas pierakstīja: *Gaida Saliņa,*
pensionētā Rencēnu skolas skolotāja

Artūrs Lapsiņš

(1896 – 1976)

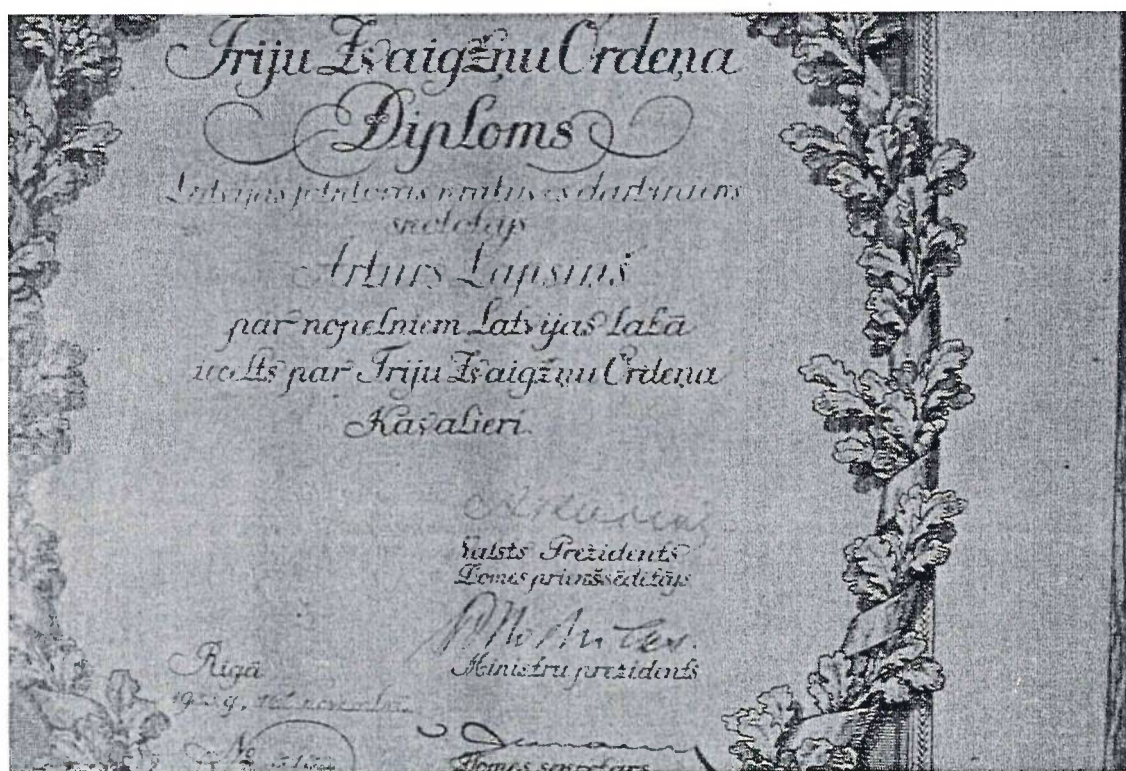
Skolas pārziņa, skolas direktora, kolportiera mūžs atdots Rencēnu skolai un tās skolēnu paaudzēm. Viņa vadībā Latvijas Folkloras krātuvei iesūtīts visvairāk materiālu trīsdesmitajos gados. Cītīgi strādājot, tautas tradīciju vākšanā tā laika skolēni apbalvoti vērtīgām grāmatām, bet viņu ierosinātais un pamudinātais apbalvots ar Triju zvaigžņu ordeni.

Izglītības Ministrijas

Mēnešraksts 1936.gada decembris

Artura Lapšņa apbalvojumi; no kreisās Triju Zvaigžņu ordenis; Latvijas atbrīvošanas kara piemiņas zīme; Latvijas atbrīvošanas kara 10 gadu jubilejas piemiņas medaļa; Valsts statistikas pārvaldes godla zīme.

Artūrs Lapsiņš jaunības gados pie Mazsalacas
baznīcas.

Artūrs Lapsiņš Mazsalacas valdības skolas
audzēkņu vidū.

*(1.rindā 7. no kreisās puses.)

6. A. Lapsiņš semināra mācību laikā

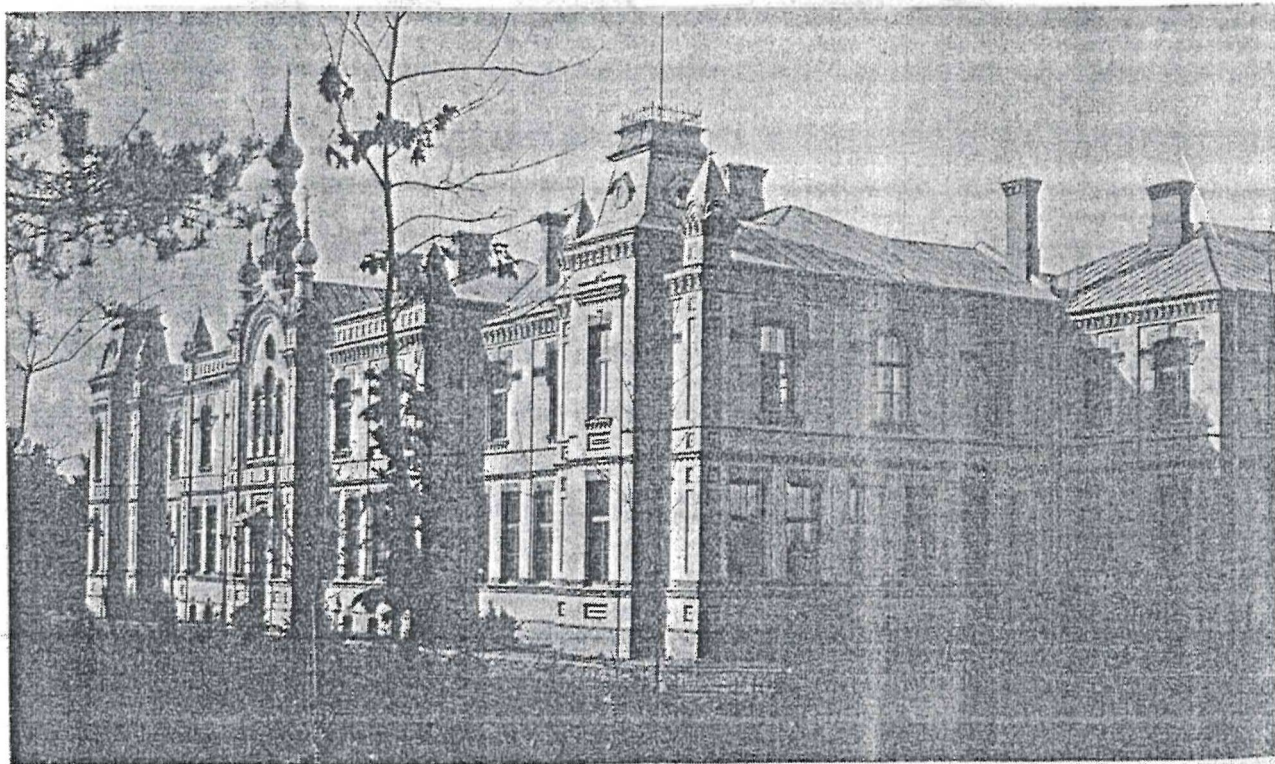

5. A. Lapsiņš ar skolasbiedru J. Loju un K. Skalbergu

22. kurss

7. Valmieras skolotāju semināra 22. kursa izlaidums 1918. g.
Priekšā vidū - A. Lapsiņš

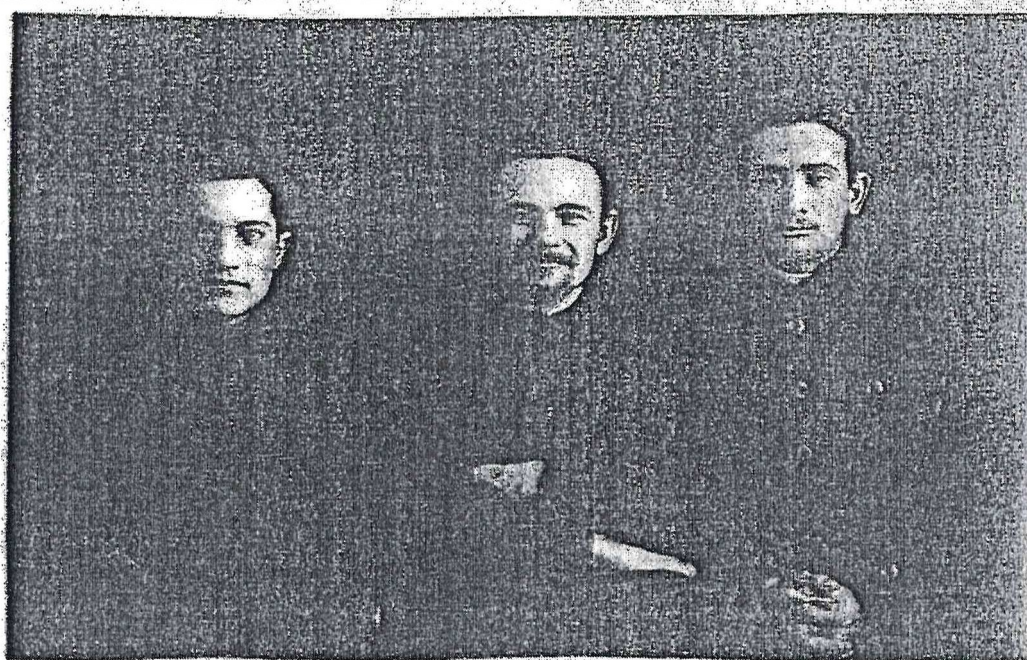
1. Valmieras skolotāju semināra ēka Valmierā Semināra ielā 1

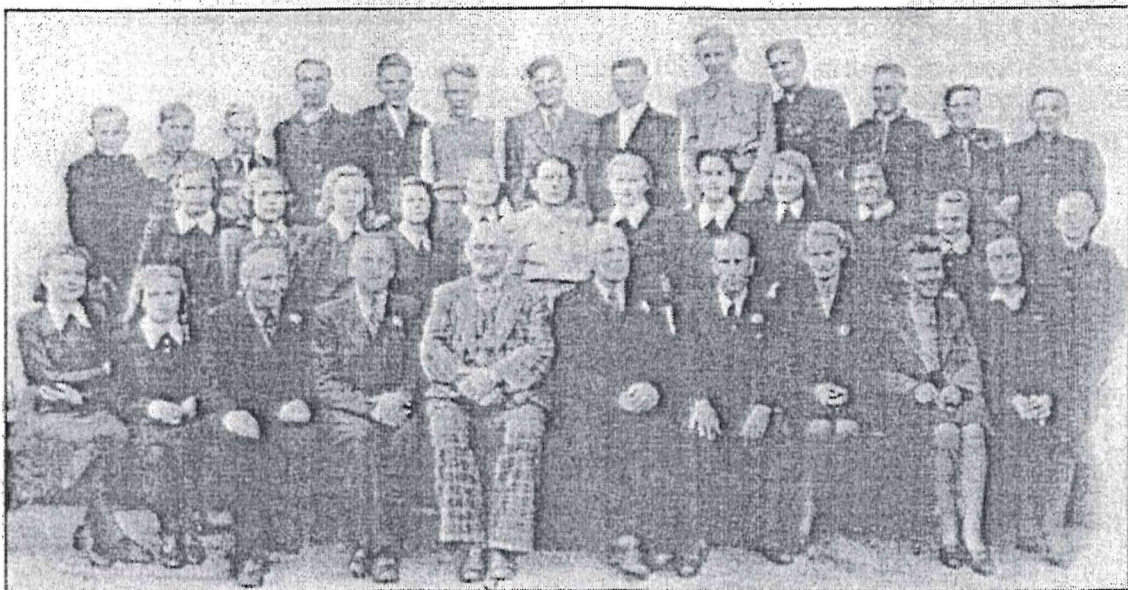
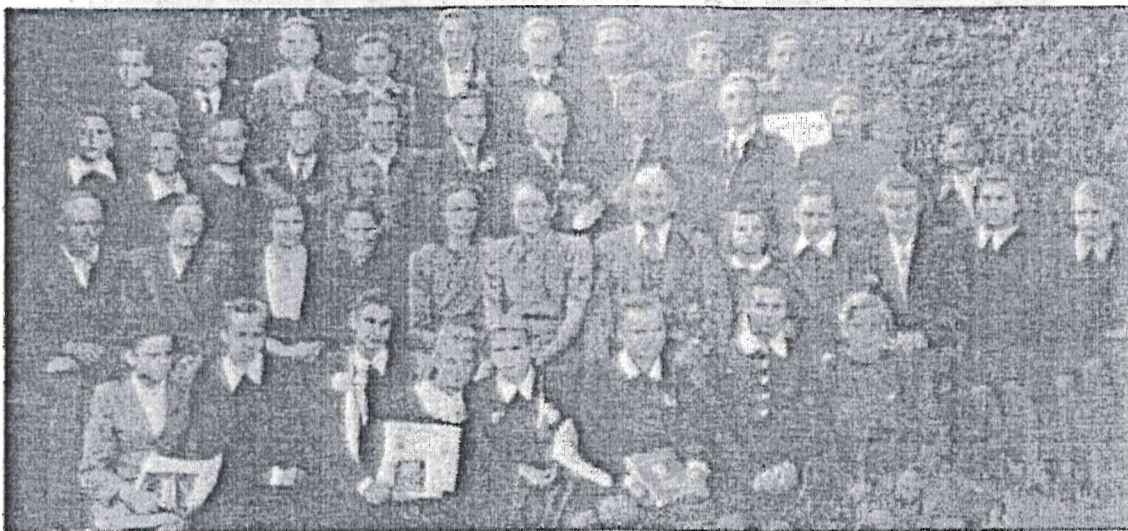
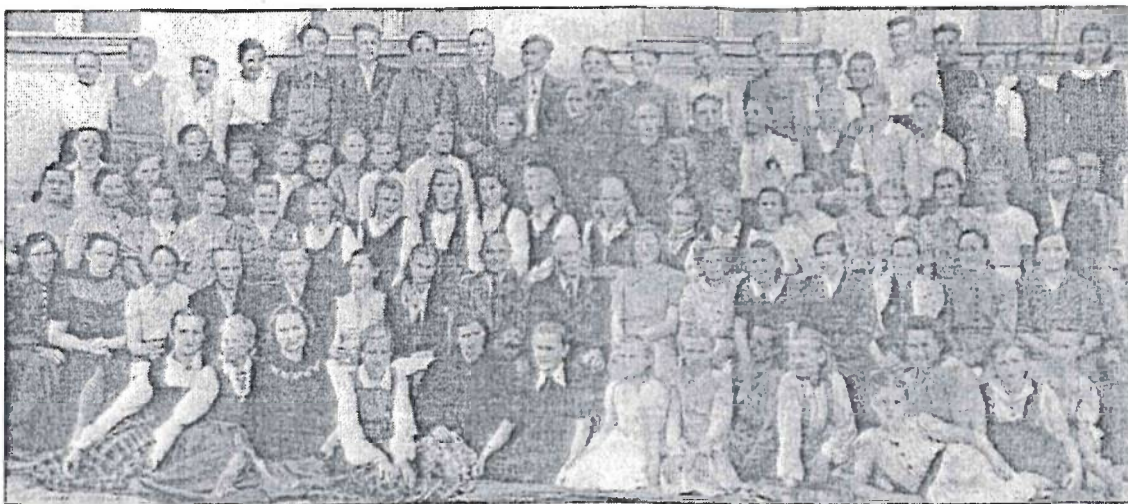
2. Valmieras skolotāju semināra 11. klases audzēkņi - literāri
ar mācītāju Kundziņu (A. Lapsiņš 2. rindā 1. no kreisās)

3. Valmieras skolu jaunieši – iedzīvotāji Millera jaunkundzes
pansionātā 1915./16. m. g.
Sēž – Amālija Kuplis un Artūrs Lapsiņš

4. A. Lapsiņš semināra audzēkņu vidū

Rencēnu 7-gadīgās skolas 7. klases izlaidumi 1947. g., 1948. g., 1949. g.
Veidi rītaivā tērpā Artūrs Lapins visās foto

Rencēnu 6-klasīgās pamatskolas 4. izlaidums. B. Mūrnieka foto, 1940. g. 2. jūnijs.

Skolotāji: 2. rindā no kreisās Bernhards Breicis, Vilma Bembere, Alfrēds Prauliņš (bijušais Valmieras apriņķa priekšnieks), Artūrs Lapsiņš, Artūrs Briedis (Burtnieku draudzes mācītājs), Elza Prikule, Kārlis Skujiņš (militārās mācības pasniedzējs), Kristīne Balode, Marta Bēra.

1. rindā no kreisās: 4. Valija Ausma Skrastiņa, 5. Mirdza Galviņa, 7. Iga Ulmane.

3. rindā no kreisās: 3. Stendere, 5. Zigrīda Kāge, 9. Milda Ploce, 10. Rasma Anšmite.

11. Velta Aumeistere. 4. rindā no labās: 3. Edgars Zaļis

Telegramma no Rīgas

Nr. 467, 95 vārdu, nodota 1936. g. 7. novembrī plkst. 13⁰⁰

Rencēnu pag. valdei un 6 kl. pamatskolas
padomei

Rencēnos

Lai jaunā gara gaismas pilī Rencēnu pagasta
un apkārtnes. jaunā praudze gūtu vislabāko
izglītību kas tai dzīves ceļā nestu svētīgus
augļus un lai krietnās skolas vadītāji un bērnus
nesāki korejiem spēkiem un labā saskatnā un
sadarbībā audzinātu pilsonus kas augstāk par
visu stādītu savu zemi un valsti lai lauki
jaunatne nekad nezaudēt dzīvo sakari ar savu
tēvu sētu un mīlo zemi dzīvības uzplūdotāju
un glabātāju

Bij. Ambas skolas 1867/68. gadu ziemas
skolēns Rencēnu bij Kiča dēls

Frīcis Bōrziņš, Rīga.

A. god. Vācpiņu mājas sarmniekam ar pāreju.

Laipni lūdzam Jūs pagodināt ar savu klātbūtni

Rencēnu 6 kl. pamatskolas iesvētīšanu
un skolas 75 gadu jubilejas svinības

1936. gada 8. novembrī, pulksten 14.

Rencēnu pagasta valde un
6 kl. pamatskolas padome.

N. B. Pieteikšanās goda mīclasta ne vēlāk kā līdz 2. novembrim š. g., Rencēnu pagasta valde un pie pamatskolas pārziņa.

Programma:

1. Valdības pārstāvju sagaidīšana.
2. Skolas atklāšana un iesvētīšana.
3. Svētku akts.
4. Svētku koncerts.
5. Goda mīclasts.
6. Saviesīgs vakars.

Augsti godātām

J. Vācpiņš r.p.m. ar ģimeni.

Laipni lūdzam pagodināt ar savu klātbūtni

Rencēnu pagasta 6 klašu pamatskolas
pamatakmēņa likšanas svinības

2. jūnijā 1935. gadā, pulksten 14.

Pagasta valde.

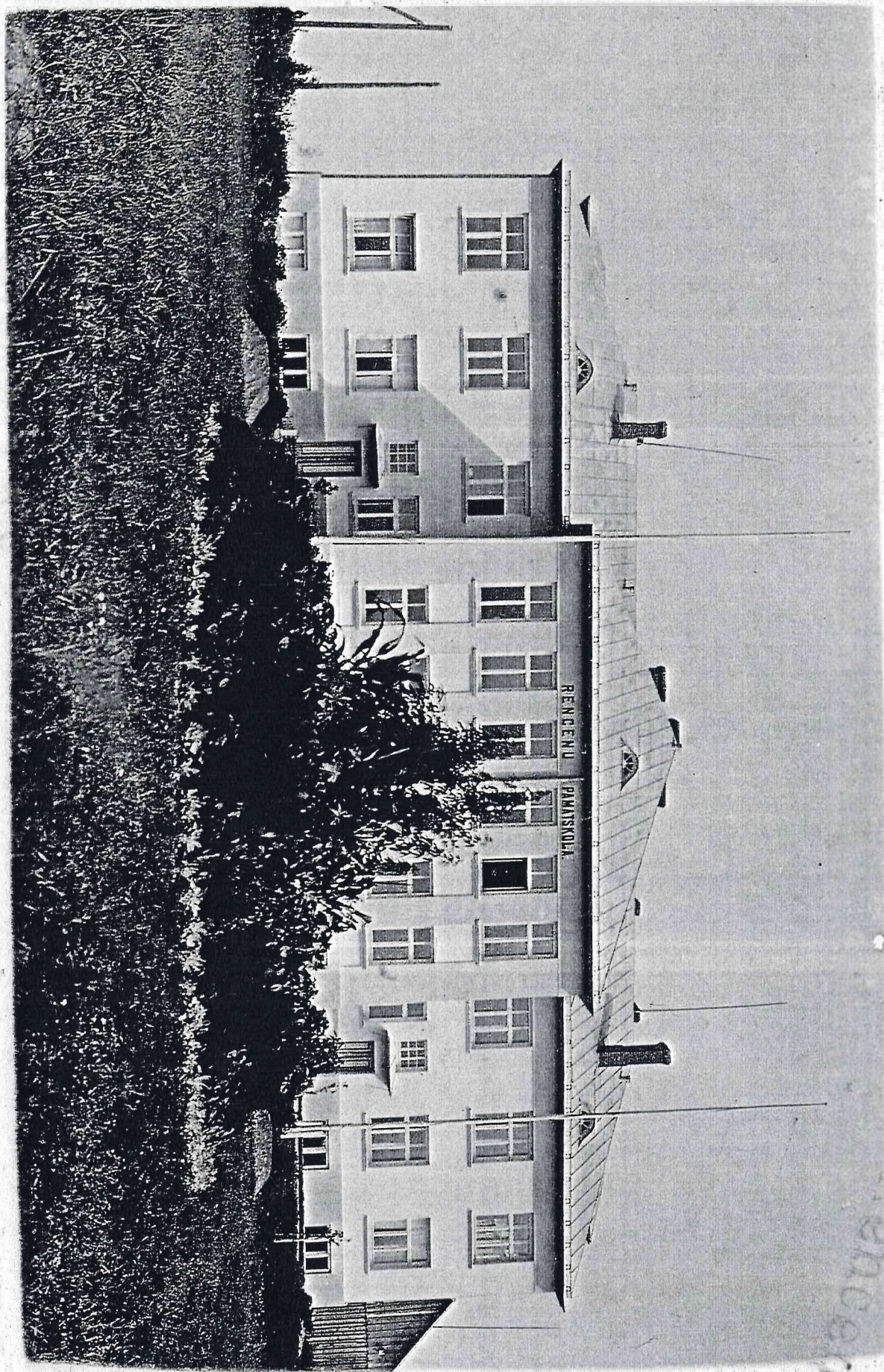
Programma:

- 1) Ģaiņš akts ar kora piedalīšanos un svinīga piemiņas dokumentu iemūrēšana.
- 2) Dievkalpojums Lauksaimniecības biedrības namā.
- 3) Kopmielasts „Ambas” skolā.
- 4) Koru koncerts.
- 5) Saviesīgs vakars.

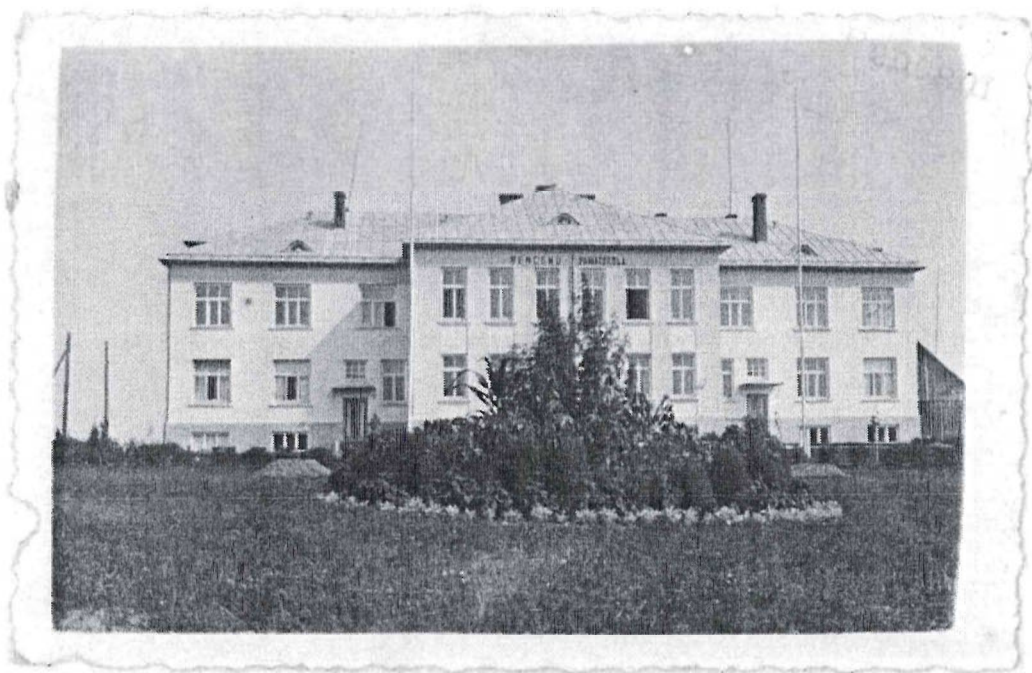
Piedalīšanās kopmielastā — Ls 3,— no personas.

Godla kartes izņemamas pie A. Untāda pagasta namā līdz 31. maijam š. g.

1939. gada foto.

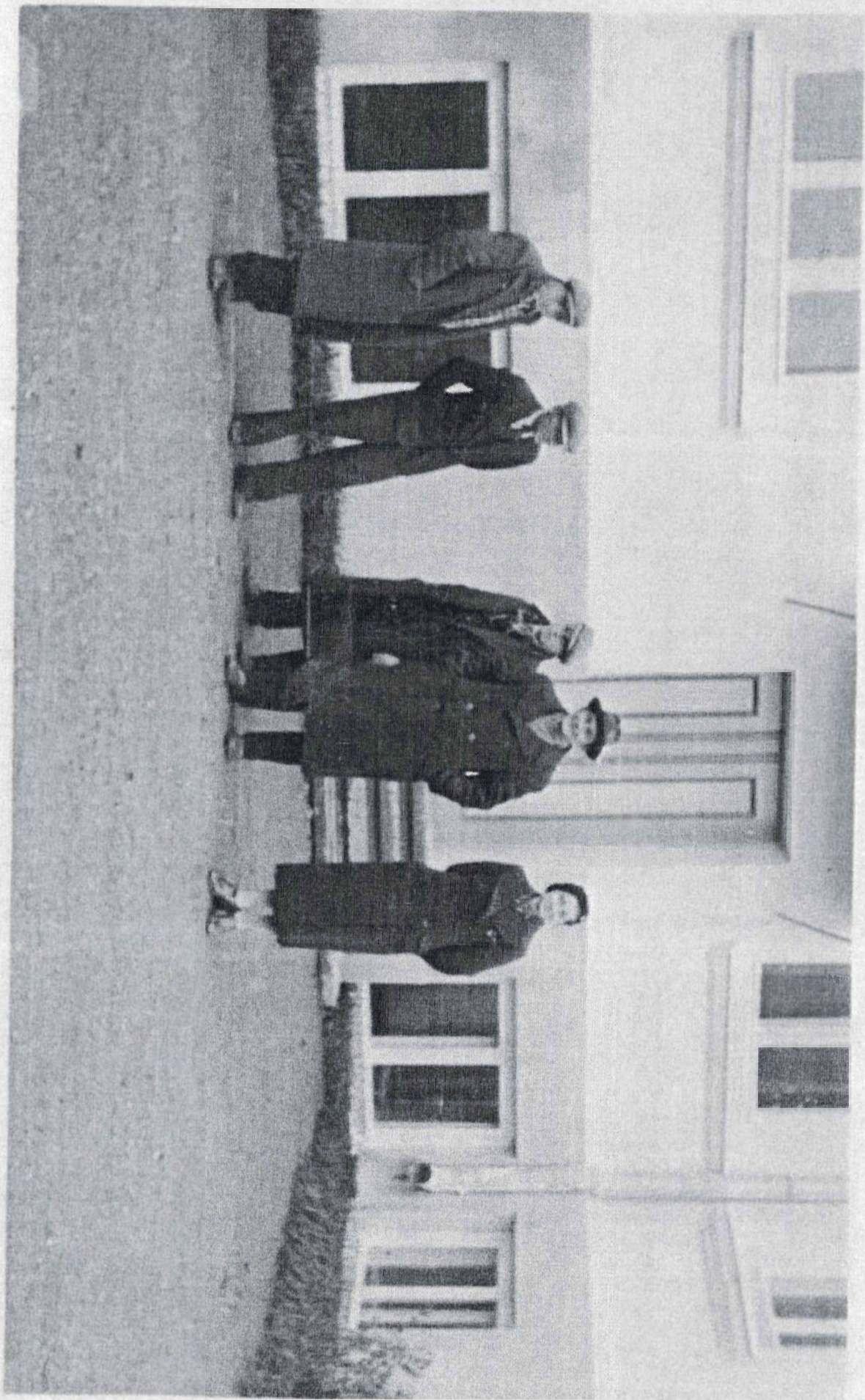

1939. gads

Otrais no labās Arturs Lapsiņš
(ceturdesmiti gadi)

At the Lapsis street in Lubi (city center street)

Kīmijas inženieris - tehnologs, zinātnu doktors Rīmīfā un biotehnoloģijā, asociētais profesors Augusts Īrens noliek ziedus uz Artūra Lapsina kapa 2006. gada 12. augustā - H. Rencēnu pamatskolas absolventu salīdzinājumā.

Ambas 2. pakāpes pamatskolas ēka, bijusi
zirgu pasta stacija, tagad Rencēnu pamat-
skolas internāta ēka. 2006. gads.

Artūra Lapsina uztā māja „Zelmeri” 70. gados